

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 61
(17549)

2008 чылдың
июнь 10,
вторник

Садар өртээ
4 рубль.

КАДЫКШЫЛ, ДЫШТАНЫЛГА КИЧЭЭНГЕЙДЕ

(Уругларның чайгы дыштанылганының дугайында селектор хурал)

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хууракка удурткан назы четпээнер болгаш оларның эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле ведомстволар аразының тускай комиссиязы уругларның чайгы дыштанылганына белеткел ажылының дугайында республика чергелиг селектор хуралды июнь 4-те эрттирген. Ону комиссия даргазының оралакчызы, ТР-ниң Өөредилге болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызы У.С.Ондар удуртуп эрттирген. Хуралга аңгы-аңгы албан организация болгаш ведомстволарның төлээлеринин хун айтырынынга хамаарыштыр медээлерин дыңнаан.

Бөгүнгү байдал-биле алгаш көөрге, школа чанының хүндүскү чайгы лагерьлери ажылдап, чаштарның хөглүг, дыштанылганы эгелей берген, путевканың өртээ 2154 рубль. Хүнде бир уругга-ла 119 рубль 68 копейка онаажыр, а чем дээш 75 рубль 18 копейка. А он сес хонук иштинде дыштанып, кадыкшыл болжылгаар 266 лагерьлериниң

Кыжының ойнаар-кызы эң-не чараш деп?

ажыдышкыны июнь 10-да болур. Ниитизи-биле лагерьлерге 209017 уруглар дыштаныр. Путевканың өртээ ортумаа-биле 4300-тен 6500 рубль чедэ бээр, ада-ие дады-выры оон 10-20 хуузу болур.

Оон аңгыда уруглар майгын лагерьлерге, хоорай чоогунда лагерьлерге, кадыкшылга лагерь-

леринге база күш-ажылчы отрядтарга чайны эрттирер. Кол кичээнгейни амыдыралының байдалы берге өг-бүлелериниң уруг-дарыныче, кандыг-бир бергеге тава-рышкан уругларның дыштанылганынче угландырып турар. А ындыгларның саны эвээш эвес дээрзи билдингир. Ынчангаш бо

чайын социал лагерьлериниң саны арбын болур.

2008 чылда уругларның чайгы дыштанылганын организаастаарынга херек акша-хөреңгини Россия Федерациязының Социал камгалал фондузунуң Тыва Республикада салбыры хандырат. Ол дээр-ге 40653,5 муң рубль-дир. Оон

аңгыда ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы – 8320 муң рубльди, Өөредилге болгаш аныяктар политиказының яамызы 1754 муң рубльди, тус чер эрге-чагырга органнарының бюджетинден 5864 муң рубльди кириер. Июнь 4-те байдал-биле алырга, ТР-ниң Өөредилге яамызы 745 муң рубльди кириген болуп турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

Чидиг демисел-даа эгелээн.

БАЙЫР-НАЙЫР ЭВЭЭЖЭЭН

Тыва Республиканың байырлыг хемчеглер белеткээр болгаш эрттирер организациястыг комитет бодунуң ээлчеглиг хуралын эрттирген. Хуралды Тыва Республиканың Чазаанда байырлыг хемчеглер белеткээр болгаш эрттирер организациястыг комитеттин даргазы А.П.Дамба-Хуурак удурткан.

Эң баштайгы айтырыг — бо чылдың үшкү кварталында байыр-лалдар программазы. Комиссияның кежигүннери, 20 хире кижилер 7 кезек саазыннар-биле таныжып, боттарының саналдарын илереткеннер. Чүгле үш ай иштинде республикага ол хире хөй байырлалдарны эрттирери көрдүнгөн турган. Ында кандыг-даа, каш-даа харлаан болушкуннар, кожуун-суурлар, ат-алдарлыг кижилер бар: «Бора-Шокар аъттыг Боралдай» деп маадырлыг тоолду парлаанында бээр 25 чыл болганы; Чадаананың 135 чылы; Тожу кожуунуң төп эмнелгезиниң 75 чылы; Кызыл кожуунуң «Аленушка» уруглар садының 50 чыл ою; Саая Өдербеевич Таспайның — уруглар чогаалчызының 75 харлааны дээр ышкаш.

ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак амы үеде өг-бүледен эгелээш албан черлеринде, яамыларда, республика-даа чергелиг байырлалдарның көвүдээнин чугаалаан. Ындыг байырлалдар ажыл-агыйның хөй үе-шагын, акша-төгериин чарып турар. Чонну бүдүрүкчүлүг ажылче эвес, доктаамал байыр-наадым эрттиреринче өөредип каан. «Улуг болушкуннарны, ат-алдарлыг кижилерни сактып чоруурувус албан, ол бистиң төөгү-вүс. Ынчалза-даа ол бүгүнү сактып, доктаамал байырлап туруп бээривиске, Тываның келир үеги чок болгай» — деп, Анатолий Дамба-Хуурак чугаалаан. Комис-

сия кежигүннери бо байдалды чүүлдүгзүнгөш, боттарының саналдарын кирип эгелээнер.

Чазактын Аппарат удуртукчузу — Тыва Республиканың сайыды Владимир Кочергин тура, төөгүден тура демдегледип байырлаар чылдар дээрге 25, 50, 75, 100 чылдар дээрзин сагындырган. Ынчангаш шак бо чылдарны республика чергелиг эрттирип болур. Республикага эрттирип болур байырлалдарны Россияның, Тываның Конституциясында айтып каан. Календарьда кызыл кылдыр айткан профессионал байырлалдарны — эмчилер, башкылар, тудугжулар, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының дээш хуннерни хамаарышкан яамылар харыылап, эрттирер. Аңаа Чазак Аппаратының, Канцеляриязының киржилгези турбас.

Оон-биле чергелештир кандыг-бир эрттирер дээр байырлал кандыг яамыга азы кожуунга хамааржыр болдур, олар боттары харыылаар. Чижээ: Самагалтайның 235 чыл оюн Тес-Хем кожуун чагыргазы, Чөөн-Хемчик кожуунуң ниити эмнелгениң 65 чыл оюн Чөөн-Хемчик кожуун чагыргазы харыылаар дээр ышкаш. Маңаа Чазактын киржилгези чок болур. Оон аңгыда, хуралга Чазак кожуун, суму, яамы деңнелинде албан-дужаалдарда удуртур ажылдакчыларның юбилейин эрттирбес дугайында база чугаалашкан.

Ат-алдарлыг улустарның юби-

лейи келирге, оларның дугайында солуннарга бижип, радио, телевидениеге дамчыдар. Шак мындыг янылыг төөгүлүг болушкуннарны база массалыг парлалга чепсектеринге чырыдар. Кожуунга, сумуга кандыг-даа уткалыг байырлалдарга яамыларның киржилгези турбас. Олар боттары деткиччилер-биле хемчег алып ужурулуг. 2008 чылдың үшкү кварталында эгелээш республикага байырлалдарны шак мындыг чергелиг эрттирериниң дугайында шиитпирни деткип, организациястыг комиссия кежигүннери шупту чаңгыс үн-биле бадылааннар.

Организациястыг комиссия даргазы А.П.Дамба-Хуурак: «Тывада болуп турар байырлалдарның ниити чарыгдалы, оон орулгазы чежел?» деп айтырыгны тургускан. Бо айтырыг харыы чок бооп артканы билдингир. Ынчангаш республиканың Чазаанче хөй санныг мындыг уткалыг хомудалдар кээп турары билдинген — байырлал эрткен, оон белек-селээн ол удуртукчу, бо удуртукчу бодунче шиңгээдип алган деп. ТР-ниң Саң-хөө сайыдының оралакчызы Валентина Кандан: «Кожууннар чагыргалары байырлыг хемчеглер эрттирер дээш бюджеттин чарыгдалдарының хуваалдазын езугаар көрдүнгөн акша-төгерикти өскээр чарып турар. Бо бүгүнү чурумчудар үе келген» — деп чугаалаан.

Байырлалдар эрттирер организациястыг комиссия дараазында — июнь 12-де болур Россия хунун база Россияның Аныяктар хунун эрттирер белеткелдерни чугаалашкан.

Маадыр-оол ХОВАЛЫГ.

Россия Хунунге тураскааткан ХЕМЧЕГЛЕРНИН ПЛАНЫ

Июнь 11-де

Тыва Республиканың Чазааның кежигүннериниң болгаш эстрада артистериниң аразына футболга бирги чер дээш маргылдаа — Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга, 18.00 шакта.

Июнь 12-де

Россия хунунге тураскааткан байырлыг чыскаал — 10.00 шакта (Национал парк аксынга 9.30 шакта чыгылар).

Россия хунунге тураскааткан митинг — Арат шөлү, 10.30 шакта. Россия хунунге тураскааткан концерт — Арат шөлү, 10.45 шакта. Баг кагар болгаш шой көдүрер спортка Тыва Республиканың маргылдаазы — Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга, 12.00 шакта. «Өг-бүлели-биле стартче», шериг албанныглар өг-бүлелериниң аразына спартакиада — Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга, 12.00 шакта.

Байырлыг көргүзүлгелер — Национал парк, 13.00 шакта.

Уругларга оюнуг программа — «Енисей» Культура бажыңы, 16.00 шакта.

«Аныяк Россия» аныяктарга дискотека — Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга, 20.00 шакта.

Чагыдылга-2008 (II)

«ШЫН» — ЧОННУН СОЛУНУ

2008 чылдың ийги чартык чылында оон чагыдылганы Тываның бгц почта салбырларында, «Тывапечать» КХН-ниң

Чагыдылганың өртээ:

Хууда чагыдыкчыларга — 434,70 рубль.

Пенсионерлерге, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга, инвалидтерге — 378,54 рубль.

Албан черлеринге, организацияларга — 474,72 рубль.

Хүндүлүг чонувус, «Шын» солунну чагыдып алырынче далажыңар!

Чагыдылга кожууннарга июнь 10-да доостур. Ынчангаш бо хунун дургузунда чагыттырып алыр үе ам-даа бар.

А Кызыл хоорайга июнь 15-ке чедер.

КАДЫКШЫЛ, ДЫШТАНЫЛГА КИЧЭЭНГЕЙДЕ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында)

Школа чанының чайгы лагер-лери ажылдап эгелей берген. Тус чер администрацияларының өөредилге килдистери РФ-тиң Социал камгалал фондузунун ТР-де салбыры-биле дугуржулгалар чар-дынган, акша шилчилгези май 22-ден эгелзэн. Школа чанының лагерьлеринин дугайында дүрүм, кижизидилге ажылының планнары, аыш-чемнин даңзызы бадылат-тынган. Бүгү кожууннарның өөредилге килдистери лагерьерлерин агар септелгезинге чугула акша-түннү үндүрүп берген. Лагерь начальниктери бадылаттынган, кижизидилге башкылар болгаш өске-даа кадрлар четчелеттинген.

Стационар лагерьерлерни алырга, байдал арай нарын. Ылаңгыя ырак-узак черлерде турар лагерьерлерин оруу багай болуп турары уруг бергелерни тургузуп турар. Ынчангаш бо хүннерде орук айтыры кичээнгеини төвүнде. Ажылдар кылдынган соонда, тускай комиссия орукту хүлээп ал, үнелелди бээр, ынчан ол оруктап уруглар лагерьерлеринге чедирер чөпшээрелди удуртукчулар алыр.

2008 чылдың май 12-деги Тыва Республиканың Чазааның чанында уругларның чайгы дыштанылганын организаастаарының талазы-биле ведомстволар аразының тускай комиссиязының шийтирин күүседири-биле чайгы дыштанылга ажылынга белеткелди хынаан. Кожуун бүрүзүнде уругларның чайгы дыштанылганын организаастаары-биле тускай штабтар ажылдап турар, чагырга баштыңнарының доктаалдары үезинде хүлээп алдынган болуп турар. Хыналданың түннелинде ТР-ниң Өөредилге болгаш аныяктар политиказының яамызы Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Эрзин, Тес-Хем кожууннарның болгаш Ак-Довурак хоорайның чагыр-галарының баштыңнарынга уруг-ларже улуг кичээнгеини дээш өөрүп четтирииникин илереткен. Ын-чалза-даа хыналдадан ам-даа кы-

Хөгүс сарттар.

лыр ажылдар бары илерзэн. Улуг-Хемниң «Чодураа», Бай-Тайганың «Шивилиг», Чеди-Хөлдүн «Металлург» лагерьерлеринге чымчак инвентарь – сырткы, дөжек садып алырынга немелде акша-төгерик херек болуп турар. Ак-Довурак-тың «Таежый», Улуг-Хемниң «Чодураа», Эрзинниң «Отчугаш», Таңдының В.Терешкова аттыг лагерьерлеринге стол, сандай дээш ышкаш дериг-херекселдерни немей садары чугула. Чөөн-Хем-чиктиң «Шуралга», Ак-Довурак-тың «Таежый» лагерьерлеринде аяк-сава чедишпес болганындан, ону немей садар акша херек болуп турар.

Чайгы үеде уруглар чүгле дыш-таныр эвес, а кол-ла чүве кадыын быжыглаар ужурулг. Ону чедип алыры-биле немелде хемчеглерни алган. Ынчангаш чайгы дыштанылга дээш кожууннарның чагыргала-рының баштыңнары-биле бир дөмей кожууннарның культура болгаш спорт килдистери шыңгыы ажылды чорудар ужурулг. Хынал-даның түннели-биле алырга, бо та-лазы-биле ажыл Кызыл хоорайда болгаш Эрзин кожуунда тодаргай тургустунган болуп турар.

Чайгы үеде назы четпээннер ортузунга кем-херек үүлгедииш-киннериниң өзүлдезин канчал-даа болдуруп болбас дээрзи чугаа-жок. Ынчангаш кылып чорудар ажылдарның комплексти планын тургузары албан. Кичээнгеини Культура бажыңнарының ажы-лынче, чурттап турар чериниң

аайы-биле культурулг болгаш спортчу хем-чеглерни доктаамал чорударынче углаар.

2008 чылдың чайын-да уругларның дыш-танылга-кадыкшылга кампаниязынга белет-кел ажылдарын чору-дары-биле Сүт-Хөл болгаш Тес-Хем ко-жууннарның болгаш Кызыл хоорайның де-вискээринге семина-ларны организаастаан. «Байлак», «Чагытай» лагерьерлеринге ажил-даар башкыларга «Вожатыйлар школазы» семинарларны эрттир-

лур дугайында чөпшээрелин алы-ры-биле документилен пакедин белеткеп турар.

Ниитизи-биле түңней чугаа-лаар болза, эрткен чылдыындан хөй эвес акша-чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, дыштанылганың ажыктыын, кадыкшылды болур-чогууру-биле быжыглаарын чедип алыр сорулга салдынган. Ылаңгыя аыш-чем хандырылганынга хамаа-рыштыр чөптүг шүгүмчүлелди до-раан эдери чугула. Хыналдадан илерзэни болза, уругларны хөй кезинде консервалаан аыш-чем-биле чемгерип турар болган, ын-чангаш эът, ногаа, дагаа чуургазы дээш ышкаш чемнерни элбедирин сүмелзэн.

«Аарыкчылар».

ген. Аңаа 193 кижичи киришкен.

2008 чылда 2007-2008 чыл-дарда Тыва Республикага чедин-мес чорукту болдурбас талазы-биле республика чергелиг сорул-галыг программаны күүседири дээш, лагерь ажылдакчыларынга тускай демдектерлиг галстук-тарны, дыштанылганы органи-заастаарынга хамаарышкан норма-тивтиг-эрге-хоойлу актыларының чыындыларын үндүрген болгаш спортчу херекселдер-биле чет-челенишкени болдурган. Бо хү-нерде санитар-эпидемиология албанының лагерьерни ажыдып бо-

Устүнде адааным селектор хуралга школа чанының лагерин хүнүнде ажыппааны дээш, комис-сияның хүлээндирген айтыыш-кыннарын күүсетпээни дээш Өвүр кожуунун уругларның чайгы дыштанылга комиссиязының дар-галарынга шыңгыы сагындыры-ны берген.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.
ЧУРУКТАРДА: Кызылдың № 1 школазының чанында чайгы лагерьде дыштанып турар уруглар.

Ай-кыс Маспык-оолдун тырт-тырган чуруктары.

Профэвилел амыдыралы

ХҮЛЭЭЛГЕВИС—ЧОННУН ЭРГЕЛЕРИН КАМГАЛААРЫ

Кызыл кожуунун күрүне ал-бан черлериниң ажылдакчылары-ның профэвилел организациязы кожуунун социал экономиказын хөгжүдериниң болгаш чурттакчы чоннун амыдыралын кижизидери-ниң айтырыгларын шийтирилээ-ринге идепкейлиг киржип, четпес-терни эдерде чүнү кылып болурул деп санал-оналдарын кирип, чон-нун эргелерин камгалаар негелде-лерни кылып турар. Бо бүгүнү профэвилелдерниң Уставында айытканынга дүүштүр чорудуп келген. Ажыл чоктарны күш-ажыл-га хаара тудар, оларның эрге-лерин хандыраар, ажылчыларның күш-ажылының, оон айыыл чок чоруун камгалаарының, ажыл тө-левирин өстүрериниң, кижилерниң кадыын быжыглаарының болгаш өске-даа социал айтырыгларны шийтирилээр хемчеглер алдынып турар. Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекзинде айыткан чүүлдерге үндэзилээш, коллек-тивтер кэрээлери ажыл берик-чизи биле ажылчыларның ара-зында чарарын профэвилел орга-низациялары боттандырып турар. Ындыг кэрээлер үш чыл хуусаада 2010 чылга чедир чардынган. Муни-ципалдыг Кызыл кожуун чагыр-газы-биле профэвилел комитеди кэрээни чарган.

Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының съездинге бадылаан Уставында хамааты кижиниң эргелерин кам-галаар дугайында бижзэн. Ындыг

турбуже, чамдык удуртукчулар оларны күүседириче сагыш сал-байн баар таварылгалар илереп турарын бодувустун амыдыралы-выстан билип, көрүп турар бис. Кижичи дээрге, бистин нитилели-висти бурунгаар хөгжүдөр шимче-дикчи кол күш, оларның амыды-ралын экижидеринче, кадык-шылын быжыглаарынче сагыш салыры бирги чергенин сорулгазы болуп турда, ону долузу-биле хан-дырып шыдавайн келген. Ынчан-гаш профэвилел кижигүннери, чурттакчы чон ажыл төлевирин, пенсияны, пособиени өстүрер ду-гайында кыйгырыг бижиктерин РФ-тиң Чазаанга, адырлар аайы-биле яамыларга кирип келген. 2007 чылдың май 24-те Бүгү-рос-сияга профэвилелдериниң митин-гилери эрткилзэн. Кызыл хоорай-ның Ада-чуртун Улуг дайынынга маадырлыгы-биле амы-тынын бер-ген дайынчыларның тураскаа-лының чанынга Тываның проф-эвилелдер кижигүннериниң ми-тингизи болуп эрткен, аңаа Кызыл кожуунун төлээлери идепкейлиг киришкен.

Кызыл кожуун республиканың улуг кожууннарының бирээзи, оон ажыл-агыйы хөй адырлыг, ында ниитизи-биле 15 муң хире кижичи хаара туттунган. Олар рынок ха-рылзааларының негелделеринге дүүштүр социал экономиканы хөг-жүдөр дээш бир демниг ажылдап турарындан кожуунга сөөлгү чылдарда элзэн чаартылгалар

болгулаан. Ында кожуунун күрү-не ажылдакчыларының профэви-лел организациязының кижигүн-нериниң кириген үлүү эвээш эвес.

13 школада, агролицейде, уруг-ларның уран чүүл школазында бе-дик мергежилдиг 554 башкы «Өөредилге» национал төлеви-лелди амыдыралга боттандыра-ры-биле келир үенин салгакчыла-рынга быжыг билиглерни бээр, уран чүүлге хандыкшыдар, көдээ ажыл-агыйның чажыттарынга өөредир, төлөптиг аажы-чаңга кижизидер дээш, кызымак ажылдап келгенер. Олар бир чыл ажыл-даанының түннелдерин үндүрүп турарлар. Көк-Тей, Сукпак орту-мак школаларының башкылары өөредилге-кижизидилге ажылда-рын чаа арга-дуржулга-биле чору-дуп тургаш, эки көргүзүглерни че-дип ал келгенер.

Кожуунун эмнелге албан чер-лериниң профэвилел кижигүннери «Кадыкшыл» национал төлеви-лелдин негелделеринге дүүштүр ажыл-херзэн боттандырып турар-лар. Оларның ажылында бир онзагай чүүл болза, социал айты-рыгларны шийтирилээрде эмнел-гелерин удуртукчулары-биле сүмележи, бир демниг ажылдап турарлар, ынчангаш ажыл-херек чогумчалыг шийтириллеттинип кел-ген.

Кожуун чагыргазының күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдэ эр-гелелинде, Каа-Хем суурнун ча-гыргазында профэвилел органи-

зациялары боттарының ажылын элзэн экижиткен, ылаңгыя куль-тураны, спортту сайзырадырынче кичээнгеини салган.

Бисте кожуунун экономика, социал, культура, корум-чурум айтырыгларын шийтирилээринге идепкейлиг киржип, боттарының ажыктыг аргаларын, сүмелерин берип чоруур хоочун профэвилел кижигүннер эвээш эвес. Оларга Тамара Ондар, Марат Чодуй, Роза Кенден, Александра Зайцева, Галина Кузнецова, Боранак Эрек-сен, Кыргыз Шаңгыр-оол, Сергей Ондар болгаш өскелер-даа ха-мааржыр.

Профэвилел организацияла-рының ажылынга хөй чылдарда идепкейлиг киржип турарларны шаңнап, мактаар хемчеглерни профэвилел райкому ап келген. Дыка хөй кижилерге Россияның профэвилелдериниң юбилей ме-дальдарын, хүндүлел бижиктерин болгаш өске-даа шаңналдарны тыпсып турар.

Кожуунун күрүне албан чер-лериниң ажылдакчыларының профэвилел райкому профэвилел организацияларының ажыл-чору-дулгазын идепкейжидип тургаш, чоннун эргелерин камгалаар хү-лээлгезин күүседири дээш ажыл-дап турар.

Ким МОНГУШ,
Кызыл кожуунун күрүне албан черлериниң профэвилел райкомунун даргазы.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

«Тыва Республиканың Улустун эмчизи» хүндүлүг атты В.Т.Ховалыгга тыпсырының дугайында

Кадык камгалал адырынга ачы-хавыязы база хөй чылдар-да үре-түннелдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың Улустун эмчизи» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Кадык кам-галал яамызының кадык камга-лалының күрүнениң албан чери №1 республика эмнелгезиниң хирургия салбырының эргелек-чизи — Вячеслав Товарищ-таевич Ховалыгга тыпсыр.

Кызыл хоорай

2008 чылдың июнь 6

№91

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле М.А.Хадаханэни шаңнаарының дугайында

Тыва культураның, филоло-гияның хөгжүлдэзинге салыыш-кыны база хөй чылдарда үре-түннелдиг күш-ажылы дээш Ты-ва Республиканың «Шылга-раңгай күш-ажыл дээш» ме-далы-биле филология эртем-нериниң кандидады, Тыва АССР-ниң культуразының ал-дарлыг ажылдакчызы, ССРЭ-ниң болгаш Россияның Чогаал-чылар эвилелиниң кижигүнү — Мария Андреевна Хадаханэни шаңнаар.

Кызыл хоорай

2008 чылдың июнь 6

№92

Тыва Республика талазы-биле иштики херектер яамызының хөй-ниити айыыл чок чоруунун милициязының ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Оперативтиг-албан ажыл-чорудулгазынга чедип алган бе-дик көргүзүглери база респу-бликаның иштики херектер орган-нарынга төлөптиг ажыл-албаны дээш

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле

Тыва Республика талазы-биле иштики херектер яамы-зының чанында назы четпзэн эрге-хоойлу хажыдыкчыларын түр үеде тудар төптүн начальниги — Ирина Сергеевна Шой-гуну;

Тыва Республика талазы-биле иштики херектер яамызы-ның чанында назы четпзэн эрге-хоойлу хажыдыкчыларын түр үеде тудар төптүн дезинфектору — Мария Ивановна Анохинаны;

Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунда иштики херек-тер килдиниң назы четпзэннер херектериниң талазы-биле ке-зээниң улуг инспектору — Надеж-да Владимировна Иалеваны шаңнаар.

Кызыл хоорай

2008 чылдың июнь 6

№93

Тыва Республиканың Ча-зааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

РЕСПУБЛИКА АМЫДЫРАЛЫ: болуушкуннар, фактылар

ЧАА ПОЧТА САЛБЫРЫ АЖЫТТЫНГАН

Майның 30-де Хову-Аксы суурнун чурттакчыларына бир өөрүнчүг болуушкун болган—почта салбыры эрги бажындан «Таежный» универмаг турган бажыңны септеп дооскаш, ында чаа үең деңнелинге дүгжүп турар, келген кижилерге шупту таарымчалыг байдалды тургузуп турар, амгы үең дериг-херексели-биле чаартынган салбырны ажыткан.

Чаа салбырның кызыл кожаа-зын «Россияның почтазы» күрү-

нениң федералдыг эргелелинң Тыва Республикада салбырының

директору И.П. Юдин, кожуун чагырыкчызы Н.И. Дартай-оол, Бай-Хаактын почта даргазы Н.Л. Медведева олар кескен. Хову-Аксы суурнун почта начальниги чаа салбырже кирип келгеш, бодунун өөрүшкүзүн чажырбады:

— Аргажок

бичи черге ажылдап турган бис, ам 100 кв.метр ажыг чаа оран-савалыг болдус. Келген чонга база операторларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган, мындыг чараш дериг-херексел Кызыл хоорайның почта салбырларында-даа чок боор. Интернетти база кижилер бүрүзү, удавас ол бүгү делегей чергелиг харылзааларны туду бээр дээринге улуг бүзүрелдиг бис—деп чугаалады.

Тыва езу-чаңчылдар-биле чаа оран-савалыг болганнарга ак шай

кудар болгай, бо удаада хөй байыр чедиришкениннен аңгыда, кончук улуг пирогу профессионал-техниктиг училищениң сургулдары быжырып, улус-чонга бараан болган.

Чуруктарда: Хову-Аксы суурга чаа почта салбырының ажыдышкынының үезинде.

Наталья ТОРБОСТАЕВА, «Россияның почтазы» күрүнениң федералдыг эргелелинң хөй-ниити-биле харылзаа тудар специалисти.

ИЙИ КҮРҮНҮ АРАЗЫНГА БОЛГАН САДЫГ-ЯРМАРКА

2008 чылдың май 30-31 болгаш июнь 1 хүннеринде Тес-Хем кожуун чагыргазы Моолдун Убса-Нур аймаа-биле Моолдун девискээринге «Шара-Суур» — «ТЭС» эрттирилге пунктуларының чоогунга үлетпүр, аш-чем болгаш хүн бүрүнүн хереглелинң барааннарының кызыгаар чоогунун садыг-ярмаркасын эрттирген.

Ярмарканы эрттирер талазы-биле ийи оргкомитетти тургускан. Тес-Хем кожуун чагыргазының даргазы оргкомитетти боду удуртуп, Улангомга ийи удаа барып, ужуражылга хуралына кирип, Улан-Батордан болгаш өске-даа аймактардан барааннарны эккеп, хөй кижилер кирип, ярмарканы организаастаарының дугуржулгазын чедип алган.

Тывада туруп турар кызыгаар отрядының каайлы чери болгаш Иштики херектер ямызы-биле ярмаркага кирип күзүлдүг чонун эрттирилгенинң талазы-биле баш удур чугааны кылып алган турган.

Телевидениеге, «Шын», «Тувинская правда», «Самагалдай» солуннарга чартык ай бурунгаар ярмарка дугайында реклама-чаралдарны бүгү Тываның чонунга чедирер талазы-биле бүгү-ле ажылдарны кылганы-биле, ярмарка-делгелгеге кайы-даа таладан чон хөй болганы, ийи чурттуң аразында найыралдың харылзаа-зын улам быжыг кылдыр доонаан.

Бурган башкы баш удурчүвени билген-даа ышкаш, дээр адавыс

чылыг, аяс, хүннерни хүннээн, чер иевис ийи таланың чонун чылыгы-биле уткуп, хүлээп алган, шынап-ла, ийи күрүнениң чонунун ярмарказы онзагай солун болуушкун болган. Ол болуушкунун онзагай чүүлү — «Шара-Суур» биле «ТЭС» бо ийи кызыгаар эрттирилге черинге бир-ле дугаар ийи күрүнениң аразында калбак хемчээлдиг садыг-ярмаркасының болуп эрткени болур.

Тыва Республика талазы-биле кызыгаар эргелелинң база каайлы чериниң эрттирилге пунктузу хүнде 25 машина, 150 кижилер эрттирер ужу-чурумунг. Хыналданы хоойлу езугаар чорудар, оон чурумун үрээр аргажок. Ол дүрүмнү кызыгаар-даа, каайлы-даа черлери үрөп шыдавас, ыяап-ла кижилер бүрүзүн хынаар. Ынчангаш улус-чонга элээн берге, эрттирилге черлеринге хөй үе-шак чарыгдаттынып турганына чонун хомудалы бар. База бир берге болган чүүл дээрге, кайы-даа таланың ярмаркага кирип күзүлүн илередип келген чону узун орукту эртер ужулга таваржып турары. Самагалдайдан үнгөн улус 50-60 километр орукту эртер,

өске кожууннардан келген улус оон-даа узун орукту эртип чорааш келген. А моол таланың сайгарлыкчылары 200-300 километр черни эртип, ийи, үш хонуп чорааш, ярмарка-делгелгеге киришкен. Оруксуур ырак шыланчыг-даа болза, шупту 786 автомашина, 3733 кижилер ийи-бээр ярмарка үезинде кызыгаар, каайлы черлерин эрткен. Ярмаркага чүгле бистиң таладан 393 автомашина, 1682 кижилер кирип, садыг-саарылганы кылган.

Кандыг-даа ажыл-херектиң эгезинде бергедээшкенин, харын-даа частырылгар, чедир кылыр ужуруг чүүлдер турар апар. Ийи кызыгаар аразында ярмарканы эрттирер дээрге, бирээде, бо девискээрге хостуг экономиктиг зона тургустунмаан, ынчангаш кызыгаар чурумунун дугайында хоойлу езугаар чөпшээрэвес болган, ол айтырыг талазы-биле чогуур үстүкү черлеринң дарга-бошкаралы-биле кожуун чагырыкчызы Владимир Соянович Орус-оол чугаалажып, дилег кылып шаг болган. Ийиде, бистиң девискээри-виске эрттирер дээрге, моол таланың хамык бараан-сараанын хынаар тускай аппаратура республиканың розпотребнадзор черинде чок, ынчангаш ийи таланың дугуржулгазы-биле Моолдун девискээринге ярмарканы эрттирер болган.

Ярмарка үезинде 26 моол өглерге улус хонар, аштаныр-чеменин черлерни организаастаан. Ха-

касия, Красноярск крайдан, Тожудан, Бай-Тайгадан болгаш өске-даа кожууннардан келген чон ярмаркага киришкен. Бараан-сараан элбек, өртээ чиик. Чижекке ап чугаалаарга, бистиң таладан барган улус ийи моол өгнү (30-40 мун рубль үнелиг), өг херекселдерин, брезент, өг куржагларын, эзер, чүген аймаан, хевистер, сүт машиналары, движоктар, ССРЭ үезиниң хой кыргыыр хачылары, янзы-бүрү аппаратуралар, хепсын, торгу аймаа, дерлик тоннар, идиктер, орус сапыктар, шляпалар, скоростуг чадаг-тергелер, «Иж-планета» мотоцикл, морозильник болгаш өске-даа хөй үрүмек барааннарны садып алган.

Ийи күрүнү аразында болган ярмарка чонга аажок ажык-дузалыг болган деп демдеглед, моон сонгаар-даа база ийи таланың садыг-лажышкынын уламчылаар, чамдык чедир кылыр ужуруг айтырыгларны баш удур шиитпирлээрин дугурушкан. Үстүкү чогуур черлер-биле чугаалажып тургаш, эрттирилге черлерин калбартырын чедип алыр. Ийи кожа күрүнениң кызыгаар чоогунда чурттап турар чонунун эп-найыралына, бот-боттарын билчиринге, экономиктиг харылзааларны быжыглап сайырадырынга бо эрткен ярмарка улуг рольду ойнаан деп ийи таланың удуртукчулары түңнээн.

Дайынчы ДАМБА-ХУУРАК.

Самагалдай суур

ДЕВИСКЭЭР ОРГАНЫ ТУРГУСТУНГАН

ТР-ниң өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының сайыдының 251 дугаарлыг дужаалы-биле Кызыл хоорайда өскүс болгаш ада-иезиниң ажаалда-хайгааралы чок арткан уругларны хайгаараар девискээр органы тургустунган. Оон даргазынга Алина Викторовна Даржаа томуйлаткан. Ол ТР-ниң өөредилге яамызының сайыдының оралакчызынга ажылдап турган. Бо албан чери уругларны хайгаараар, оларны өске ада-иелерге азырандыга бээр болгаш өг-бүлениң өске-даа хевирлеринге ол уругларны кирир талазы-биле хемчеглерни чорудуп, боттук дузаны кадар. Кызыл хоорайда Кочетов кудумчузу 37 дугаар бажында турар бо албан черинге сонуургалдыг айтырыглары бар болза, 3-23-47 азы 8-906-999-81-96 дугаарлыг телефоннар-биле харылзажып болур силер.

МӨГЕНИНҢ МАЙЫЫ КАДЫРЫК

Июнь 1-де — Бүгү-делегейниң уруглар камгалалының хүнүнге тураскааткан байырлалга Тываның хоорай, суурларының ажы-төлү идепкейли-биле киришкен. Бай-Тайга кожуунун Тээли суурга элээди оолдар ортузунга хүреш маргылдаазы дыка солун эрткен. 12-16 хар аразында оолдар боттарының күжүн шенешкен. Май 9-та Улуг Тиелелгеге тураскааткан хүрешке 17 харлыг Кежик Борбай-оол шүүлген. А бо удаада Уруглар хүнүнге тураскааткан хүрешке Кежик Борбай-оол үжүрлөшкөн, Чойган-оол Чамыяң шүүлген. Аяс Очур үжүрлөшкөн. Ам аныак мөгелер Республика хүнүнүн байырлалына — Наадым хүрежинге белеткенип турар.

АНЫЯКТАР НАРКОТИКТЕРГЕ УДУР

Москваның студентилеринин болгаш хөй-ниити аныяктар шимчээшкенин «Аныяктар наркотиктерге удур!» деп акцияны чарлаан. Акция июнь 2-де Москвада «тик точка» деп черден эгелээш, 20 ажыг хоорайларын эргээш, июнь 12-де Россияның хамаарышпас чоруунун байырлалына ол-ла черге Кремльдин үлегерлиг взводунга эстафетаны байырлыг езу-биле хүлээди бээр.

Бо акцияда бистиң чаңгыс чурттугларывыстан Виктор Цой (авазы Тес-Хем кожуундан), Аржаана Бурунле (Москва чурттуг), Екатерина Белекпен (Бин-Хем кожуундан) кирип. Виктор Цой ырлар, ол 10 харлыг, Москвада 587 дугаар школада 4 класс доозуп турар. Аржаана Бурунле Сайын-Хоо Намчылактын «Дагларым» деп ырызынга тыва танцы чогаадып алган, ону күөседир.

Акцияның эртер чериниң хемчээли 150 км деп, бистиң тускай корреспондентивис телефон-биле дамчыткан.

Бистиң корр.

Найысылалывыс дугайында

Тыва Республиканың найысылалы Кызыл хоорайның 2012 чылга чедир социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң программаның төлөвилелин ажылдап кылып турарын билдир бис. Төлөвилелди ажылдап кылырынга өөредилге, кадык камгалал албан черлериниң төлээлери-эксперттер кирип турар.

Кызылдың бурунгаар сайзыралы дээш «Кызыл – «2012» деп комплекстиг программаны ажылдап кылып дугайында

Ирина Берина, 27 харлыг:

— Оон мурнунда эскербес турган мен, ам чаш уруглуг апарымга, национал парктан аңгыда, оон-биле кады таптыг агаарлап, дыштанып чоруур, аңаа сонуурга-дыптар хире черлер чок бооп турары каракка илден.

Дүнеки үеде хоорайның кудумчуларына сайгылгааннарны шуптузун тургузуп, чырыдар болза, айыыл чок болур ийик. Амгы үеде мени дүвүредип турар чүүлдер колдуунда бо-дур.

Кирилл, 34 харлыг:

— Эрги хөөрлер чанында

чаа эгелээшкенин саналдап киригенин, ол найысылалды хөгжүдеринге, оон омур-хевирин чаартырынга, чурттакчы чонун амыдырал-чуртталгазын экижидеринге улуг салдарны чедирер төлөвилел-дир дээрзин кызылчылар үнелеп, аңаа хамаарыштыр боттарының санал-оналы-биле база үлежип турар. Кызылчыларның бодалдарын бо үндүрүлгедө база парладывыс.

Белдир орукка светофор тургузары черле чугула деп бодап турар мен. Чуртталга бажыңнарын тудары негеттинип келген. Хоорайның бажыңнарының арын талазын аайлашкак, чараш турар кылдыр эдилээр болза эки-дир. Кижилер бүрүзү күзээни-биле соңгаларын шока-

рартыр будуп алырга, хоорайның ниити хевирин үрелир.

Маргарита Ондар, 42 харлыг:

— Өртөктериниң өзүп турары аажок, ынчангаш найысылалга чаңгыс-даа болза социал садыгны тургузар болза эки деп бодаар мен. Стамбул хоорайга чораан мен. Аңаа

КЫЗЫЛ 2012

изиргенгеш, бир кафеже кире бээримге, ында фонтаннар аккан, даашимээни бир дамырактыг аргада кирип келгени-биле дөмей, хостуг-шөлээн дыштаныр чер бооп тур. Ол кафеже эзиртир суксуннар сатпас, чүгле кофе, шай, соктар садар. Бистиң хоорайга база ыңдыг кафе турган болза деп бодап олурдум.

Людмила ХОЮР-ООЛ белеткээн.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Межегейниң кывычал хөмүр-дажының казар байлаан шингээдип алыр талазы-биле болгаш Курагино — Кызыл демир-орук шугумунуң тудуунга черни бээриниң талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаар дугайында

2008 чылдың март 24 № 163 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазаның 2008 чылдың март 13-те «Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдээнин айтырыгларының дугайында» № 10 протокол шийтирин күүседир-биле Тыва республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Межегейниң кывычал хөмүр-дажының казар байлаан шингээдип алыр талазы-биле болгаш Курагино — Кызыл демир-орук шугумунуң тудуунуң инвестиция төлөвилелин боттандырар талазы-биле черни бээриниң кош-тунган план хемчеглерин бадылаар.

2. Межегейниң кывычал хөмүр-дажының казар байлаан шингээдип алыр талазы-биле болгаш Курагино — Кызыл демир-орук шугумунуң тудуунга бээр чер дилиндектеринге чер

участоктарын бээрин тур соксадырын Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының баштыңнарынга сүмелээр.

3. Демир-орук шугумунуң тудуунга бээр дилиндектин талазы-биле чер тургузуунуң документилерин сайгарып көөрүн Шимчевес объектилер кадастрының федералдыг агентилелиниң Тыва Республика талазы-биле эргелелинге (Э.К.Кара-Сал) сүмелээр.

4. Бо доктаалдың күүселдизи дээш конт-рольду Тыва Республиканың Чазаның Аппарадын комплексстиг социал-экономика хөгжүлдө эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың март 24-те № 163 доктаалы-биле бадылаан

Межегейниң кывычал хөмүр-дажының казар байлаан шингээдип алыр талазы-биле болгаш Курагино — Кызыл демир-орук шугумунуң тудуунуң инвестиция төлөвилелин боттандырар талазы-биле чери бээриниң талазы-биле план хемчеглер

№	Хемчеглер	Күүседир хуусааы	Күүселдизи дээш харысалгалыг
1.	Шимчевес объектилер кадастрының федералдыг агентилелиниң Тыва Республика талазы-биле эргелели, Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органның, «Енисей үлетпүр компаниязы» ХАН-ның дирекция-биле кады Курагино — Кызыл демир-орук шугумунуң эртер схеманы баш бурунгаар бээр	2008 чылдың апрель 1-ге чедир	ТР-ниң Чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызы, «Енисейниң үлетпүр компаниязы» ХАН (чөпшээрешкени-биле)
2.	Шимчевес объектилерниң күрүнө кадастрындан медээлерни бээриниң дугайында дилегни Шимчевес объектилер кадастрының федералдыг агентилелиниң Тыва Республика талазы-биле эргелелинге чорудар	2008 чылдың апрель 1-ге чедир	ТР-ниң Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызы, ТР-ниң Чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызы
3.	Курагино — Кызыл демир-орук шугумунуң тудуунуң чер дилиндектин талазы-биле тайылбыры тургускан чер участкаларының шупту чер ажылдакчыларына, чер эзлеринге болгаш арендаторларга бүрүткелди чорудар	2008 чылдың апрель 10-га чедир	ТР-ниң Чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызы, ТР-ниң тус чер бот-башкарылга органның (чөпшээрешкени-биле)
4.	1:10000 масштабтыг демир-орук шугумунуң эртер дилиндектин талазы-биле картографтыг материалдар алыры-биле Шимчевес өңчүнүң кадастрының федералдыг агентилелиниң ТР-ниң талазы-биле эргелелинге дилегни чорудар	2008 чылдың апрель 10-га чедир	ТР-ниң Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызы
5.	Күштүг болуп турар хоойлужудулганың тургускан чурумунга дүүштүр демир-орук шугумун эртериниң талазы-биле төлөвилел бетиниң болгаш төлөвилел ажылдарының талазы-биле республиканың чер хайгааралы-ның органның-биле дугуржулганы чорудар	2008 чылдың апрель 10-га чедир	ТР-ниң Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызы, ТР-ниң Бойдус курлавырлар болгаш экология яамызы, «Енисейниң үлетпүр компаниязы» ХАН (чөпшээрешкени-биле)
6.	Тыва Республиканың Кызыл, Би-Хем, То-жу, Танды кожуннарның девискээр план-наашкынының болгаш Кызыл хоорайның чингине планының схеманы ажылдап кылырын чорудар	2008 чылдың июнь 1-ге чедир	ТР-ниң Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызы, ТР-ниң тус чер бот-башкарылга органның (чөпшээрешкени-биле)
7.	Курагино — Кызыл демир-орук шугумунуң эртер дилиндектин шинчилел ажылдарын чорударына арга-арыг фондузунуң черлерин бээриниң планын болгаш практикаын ажылдап кылыр	2008 чылдың апрель 7-ге чедир	ТР-ниң Арга-арыг ажыл-агый агентилели
8.	Межегейниң кывычал хөмүр-дажының казар байлааның ханы чыдар шөлдеринге тускайлап берген, чер участкаларына эргезин тургузуп турар документилерниң эрге-хоойлу экспертизанын эрттирер	2008 чылдың апрель 7-ге чедир	ТР-ниң Чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызы

Тыва Республикага херек дээди, ортумак болгаш эге профессионал эртемниг кадрлар белеткелинге республиканың күрүнө чагының дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында

2008 чылдың март 24 № 166 Кызыл хоорай

1992 чылдың июль 1-де № 3266-1 «Өөредилге дугайында» Россия Федерациязының Хоойлузу боттандырар, күрүнө эрге-чагырга органның болгаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының тус чер бот-башкарылгазының органның дөткөмчө көргүзүр, а ол ышкаш дээди, ортумак болгаш эге профессионал эртемниг кадрлар белеткелинге республиканың кожуннарының, Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларының бүдүрүлгелерин, организацияларны болгаш албан черлерин хандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республикага херек дээди, ортумак болгаш эге профессионал эртемниг кадрлар белеткелинге республиканың күрүнө чагының дугайында Дүрүмнү бадылаар.

2. Тываның күрүнө университетиниң ректору, Тыва Республиканың ортумак тускай өөредилге черлериниң удуртукчулары тургузуучулары-биле дугуржулга езугаар хүлээп алышкын-

ның контроль саннарының иштинге көдээ черлерден абитуриентилерни тускай хүлээп алыры-биле чыл санының олуттарының 10 хуузу ол олуттарга ангы конкурсту организастан, аңгылап бээрин көөр.

3. Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың октябрь 5-те №1176 «Тыва Республикага херек дээди, ортумак болгаш эге профессионал эртемниг кадрлар белеткелинге республиканың күрүнө чагының дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

5. Бо доктаалдың күүселдизиниң хыналдазын Тыва Республиканың комплексстиг социал-экономика хөгжүлдээнин эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың март 24-те № 166 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республикага херек дээди, ортумак болгаш эге профессионал эртемниг кадрлар белеткелинге республиканың күрүнө чагының дугайында Дүрүм

1. Ниити чүүлдер

Бо Дүрүм Тыва Республикага херек дээди, ортумак болгаш эге профессионал эртемниг кадрлар белеткелинге республиканың күрүнө чагының тургузууларының чурумун тодардадыр.

Ажылчын кадрлар болгаш дээди, ортумак

болгаш эге профессионал эртемниг специалис-тер (моон ынай — кадрлар) белеткелинге рес-публиканың күрүнө чагының 1992 чылдың июль 10-да № 3266-1 «Өөредилге дугайында», 1996 чылдың август 22-де «Дээди болгаш дээди өө-редилге чериниң соонда, профессионал өөредил-

ге дугайында» № 125 федералдыг хоойлуларга болгаш дээди, ортумак болгаш эге профессио-нал өөредилге албан черлериниң ажыл-чору-дугазын таарыштырып турар өске-даа нор-мативтиг хоойлду-дүрүм актыларына дүүштүр Россия Федерациязының дээди, ортумак бол-гаш эге профессионал өөредилге албан чер-леринге (моон ынай — профессионал өө-редилгениң албан черлеринге) боттандырар.

Кадрлар белеткээринге республиканың күрүнө чагының тургустунганының болгаш бот-танылганының кол сорулгазы Тыва Республи-каның хөгжүлдээнин чугула угланышкын-нарының талазы-биле дээди мергежилдиг кадр-ларга күрүнө хереглелдерин хандырары болур.

Профессионал өөредилгениң албан чер-леринге республиканың күрүнө чагының шугу-муну кирип алган болгаш өөредилгениң долу курузун дооскан, күрүнениң түнел аттеста-циязын эрткен кижилерни оларның-биле чардыган керээлер езугаар ажылче чорудар.

Республиканың күрүнө чагының шугу-муну Тыва Республикага кадрларның тускай сорулгалыг контракт-биле белеткелинге керээ-лериниң чижек хевирин Тыва Республиканың өөредилге эргелелиниң органның удуртукчузу Россия Федерациязының Күш-ажыл яамызының болгаш Россия Федерациязының Дээди өөредилге черлериниң талазы-биле күрүнө комитетиниң «Дээди болгаш ортумак профес-сионал эртемниг специалистерниң тускай сорулгалыг контракттыг белеткелиниң иштин-ге чардын студент биле дээди (ортумак) профессионал өөредилге чериниң, студент биле ажыл берикчизиниң аразында чангыс хевириниң контракттарының дугайында» доктаалын удуртулга болдурга бадылаар.

2. Специалистер белеткээринге респу-бликаның күрүнө чагының тургузууларының чуруму

2.1. Дээди, ортумак болгаш эге профес-сионал эртемниг кадрлар белеткелинге күрүнө чагының экономикаың адырлар айы-биле база социал адырның баш удур көрүүшкүнүн өөренип көрбүшан тургузар.

2.2. Көдээ черлерге кадрларның хереглелин Тыва Республиканың муниципалдыг тургузуу-ларының тус чер бот-башкарылгазының орган-нарындан Тыва Республиканың өөредилге эрге-лининиң органның кирген чагыларга үнде-зилеп тодардадыр.

2.3. Чыл санының чагының Тыва Республи-каның Экономика яамызының болгаш Тыва рес-публиканың өөредилге эргелелиниң органның муниципалдыг тургузууларының, яамыларның болгаш ведомстволарының кадрларга хереглел-иниң байдолу болгаш келир үезин, а ол ыш-каш Тыва Республиканың, муниципалдыг тур-гузууларының комплексстиг социал-экономика хөгжүлдээнин болгаш боттандырып турар инвестициялыг төлөвилелдериниң негелделерин өөренип көрүп тургаш, Тыва Республиканың Чазаның доктаалы-биле бадылаан үлетпүр-бүдүрүлгө ужур-дузалыг болгаш ачы-дуза чедирилгелериниң адырлары объектилериниң аңгылаан бижимшиги-биле тургузар.

2.4. Дээди, ортумак болгаш эге профессио-нал эртемниг кадрлар белеткелинге респу-бликаның күрүнө чагының Тыва Республиканың өөредилге эргелелиниң органы республиканың адырлар яамыларының болгаш ведомстволарының, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының тус чер бот-башкарылгазы-ның органның чагыларга үндезилеп тургузар болгаш чыл санында Тыва Республи-каның Чазаның доктаалы-биле бадылаар.

2.5. Дээди, ортумак болгаш эге профессио-нал эртемниг кадрлар белеткелинге Тыва рес-публиканың өөредилге эргелелиниң органның чагылар кирилдээнин хуусаазын чыл санында декабрь 1-ге чедир деп доктаадыр.

2.6. Тыва Республиканың өөредилге эрге-лининиң органы Россия Федерациязының Чазаның «Дээди болгаш ортумак профессионал эртемниг специалистерни тускай сорулгалыг контракт хевирин-биле белеткээриниң дугайында» доктаалына үндезилеп, Тыва Республи-каның Чазаның бадылааны Тыва Республикага

дээди, ортумак болгаш эге профессионал эр-темниг кадрлар белеткелинге күрүнө чагының дүүштүр чыл санында абитуриентилерни тускай олуттарга хүлээп алырына олуттар санын Рос-сия Федерациязының болгаш оон кызыгаа-рындан дашкаар профессионал өөредилге албан черлериниң удуртулгалары-биле дугуржур.

3. Республиканың күрүнө чагының боттанды-рарының чуруму

3.1. Россия Федерациязының болгаш оон дашкаар черлерде профессионал өөредилге-ниң күрүнө өөредилге албан черлеринге ча-гының Тыва Республиканың өөредилге эргелелиниң органы кирир.

3.2. Чагыны:

доктааттыг хевириниң керээзинге үн-дезилээш, федералдыг болгаш республика бюджеттериниң акша-хөреңгилери-биле Россия Федерациязының дээди, ортумак бол-гаш профессионал өөредилгезиниң күрүнө өөредилге албан черлеринге специалистерни тускай сорулгалыг контракттыг белеткелиниң;

доктааттыг хевириниң керээзинге үн-дезилээш, республика бюджеттериниң акша-хөреңгилери-биле чарыгдалдарны долузу-биле эгидип тургаш, дээди, ортумак болгаш проф-сессионал өөредилгезиниң күрүнө өөредилге албан черлеринге специалистерни тускай сорулгалыг контракттыг белеткелиниң;

Тыва Республиканың көдээ черлерин кадр-лар-биле хандырарына Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге албан чер-леринге хүлээп алышкынның хыналда санна-рындан 10 хуунуң иштинге дээди болгаш ортумак профессионал өөредилгениң Тыва Республи-каның күрүнениң өөредилге албан черлеринге специалистерни тускай сорулгалыг конт-ракттыг белеткелиниң;

Тыва Республиканың харылап турары эге болгаш ортумак профессионал өөредилге ал-бан черлеринге хүлээп алышкынның контроль саннарын бадылаарының дузазы-биле бот-тандырар.

3.3. Тускай сорулгалыг хүлээп алышкынга доктааткан олуттар санына дүүштүр Тыва Республиканың өөредилге эргелелиниң органы адырлар яамылары болгаш ведомстволары-биле кады чыл санында кадрлар белеткелинге республиканың күрүнө чагының иштинге профессионал өөредилге албан черлеринге абитуриентилерни тускай сорулгалыг чылдазын организаастаар.

3.4. Күрүнө чагының шугу-муну-биле Россия Федерациязының болгаш оон дашкаар проф-сессионал өөредилге албан черлеринге ки-рилде ышгалдаларны эки эртип алган аби-туриентилериниң кир саннашкынының конт-ролюн Тыва Республиканың Чазаның доктаа-лы-биле тургузар кадрлар белеткелинге күрүнө чагының боттандырыларының талазы-биле рес-публиканың ведомстволар аразында комис-сиязы боттандырар.

3.5. Специалист өөредилге черин дооскан соонда, кадрларга хереглелди чагаан Тыва Республиканың яамыларының, ведомстволары-ның болгаш муниципалдыг тургузууларының тус чер бот-башкарылгазының органның башкарылганын Тыва Республиканың бүдү-рүлгелеринге, организацияларынга болгаш албан черлеринге ажылга кирири-биле олар-ның өңү хевиринден хамаарылга чокка кирер.

4. Республиканың күрүнө чагының саң-хөө хандырылганы

4.1. Тыва Республиканың экономикаының болгаш социал адырының хереглелдерин хандырарына дээди, ортумак болгаш эге профессионал эртемниг кадрлар белеткелин федералдыг болгаш республика бюджетте-риниң акша-хөреңгилери-биле чорудар.

4.2. Республиканың күрүнө чагы-биле дээди болгаш ортумак профессионал эртемниг специалистер белеткелинге үндүрүп берип турар республика бюджетиниң акша-хөрең-гилериниң чарыгдалын Тыва Республиканың өөредилге эргелелиниң органы кылыр.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың август 9-та № 791

база 2007 чылдың август 31-де № 844 доктаалдарына өскерилгелер киририниң болгаш Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2008 чылдың март 24

Тыва Республиканың хоойлужудулгазын чаартыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чыл-дың август 9-та № 791 «Тыва Республиканың агроүлетпүр комплекзинге лизингини органи-заастаарының дугайында Дүрүмнү бадылаа-рының дугайында» доктаалына дараазында өскерилгелерни кирир:

а) 2-ги пунктуну ап кааптар;

б) 3, 4 дугаар пункттарны 2, 3 дугаар пункттар кылдыр санаар;

в) Дүрүмде:

- 2-ги кезектин 2.2 пунктузунда «Енисей-агролизинг» көдээ ажыл-агыйның чээли херег-лел кооператив» (моон ынай — лизинг берик-чизи) деп сөстөрни «лизинг берикчизиниң күштүг хоойлужудулга дүүштүр тодараткан» деп сөстөр-биле солур;

- лизинг операцияларының акшаланды-рышкынының схемазында «Енисейагроли-зинг» көдээ ажыл-агыйның чээли хереглел коо-ператив» деп сөстөрни ап кааптар.

2. Тыва Республиканың Чазаның 2007

№168 Кызыл хоорай

чылдың август 31-де № 844 «Тыва Республи-каның Долаа фондузунуң дугайында» доктаа-лынга дараазында өскерилгелерни кирир:

«Тыва Республиканың Долаа фондузунуң дугайында» Дүрүмнүн 1.9. пунктузун «күштүг хоойлужудулгага дүүштүр» деп сөстөр-биле немээр.

3. Тыва Республиканың Чазаның:

- 2006 чылдың декабрь 13-те № 1409 «2007 чылда Күрүнө магадаалдарын бээриниң программаның дугайында»;

- 2007 чылдың февраль 2-де № 180 «2007 чылда Тыва Республиканың девискээринге алдын казып тып турар бүдүрүлгелерниң алдын тывыжына хемчээл дугайында»;

- 2007 чылдың март 12-де № 353 «2007 чылда Тыва Республиканың кожуннарына «Россель-хозбанк» ААН-ниң Тыва девискээр салбырының немелде офистерин ажыдарына дөткөмчө талазы-биле немелде хемчеглер дугайында»;

- 2007 чылдың сентябрь 28-те № 895 «2007 чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш болбаазырадылга үлетпүрүнүн хөгжүлдээнинге көдээ ажыл-агый барааннарының бүдүрүк-

чүлеринге «Россельхозбанк» ААН-ның берип турар чээлилерин хандыраарына күрүне магадылалдарын бээринин дугайында;
- 2007 чылдың октябрь 11-де №939 «Тыва Республиканың девискээринден дашкаар хөмүр-дашты үндүр сөөртүрүн түр кызыгаар-

2008 чылда Тыва Республиканың девискээринде чурттакчылыг суурларны камгалаар болгаш арга-арыг болгаш хову өрттерин болдурбас болгаш өжүрериниң талазы-биле хемчеглер дугайында

2008 чылдың апрель 16 № 232 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Арга-арыг кодекзинин 83-кү чүүлүнүн 1-ги кезээнин 4-кү пунктузунга, 1994 чылдың декабрь 21-де «Техногенниң байдалдыг болгаш бойдустун онзагай байдалындан девискээрлерин болгаш чурттакчы чонну камгалаарының дугайында» № 68 Федералдыг хоойлунун 11-ги чүүлүгө дүүштүр, Тыва Республиканың девискээринин арга-арыг өрттеринге салдарлыг байдалын, кижилер факторунун болгаш агаар-бойдустун байдалы, өрттүн айыылдыг үезинин хей чылдарда анализин өөренип көргөш, а ол ышкыш онзагай байдалдыг болдурбас болгаш узуткаар чангыс аай күрүне системазының адаанда Тываның девискээр күштеринин болгаш дериг-херекселдериниң белегинин деңгелин бедидер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2008 чылда Тываның девискээринге арга-арыг болгаш хову өрттерин болдурбас болгаш өжүрер талазы-биле коштунган план хемчеглерни бадылаар (капсырылга коштунган).
2. 2008 чылдың апрель 18-тен май 18-ке чедир Тыва Республиканың девискээринге өрттүн айыыл чок чоруунун айың чарлаар.
3. 2008 чылда Тыва Республиканың девискээринге өрттүн айыыл чок чоруунун айың эрттирер талазы-биле коштунган план хемчеглерни бадылаар (капсырылга коштунган).

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың апрель 16-да № 232 доктаалы-биле бадылаан

2008 чылда Тыва Республиканың девискээринге арга-арыг болгаш хову өрттерин болдурбас болгаш өжүрер талазы-биле хемчеглерниң планы

№	Хемчеглер	Күүседиринин хуусаазы	Күүселдези дээш харысалгалыг
1	2	3	4
1. Арга-арыг болгаш хову өрттеринин өөскүп үнерин болдурбас талазы-биле организастыг-техниктиг хемчеглер			
1.1.	Долгандыр турар хүрээлелдин гидрометеорология болгаш мониторинг талазы-биле Тываның республика төвүнүн медреселеринге үндезилеп Тыва республиканың девискээринин арга-арыг болгаш хову өрттеринге прогнозун Тыва Республиканың өрттүн айыыл чок чоруун хандыраар болгаш онзагай байдалдарны болдурбас болгаш узуткаар талазы-биле Комиссияже кириер	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	Хамааты камгала болгаш онзагай байдалдар агентилели (Монгуш), «Долгандыр турар хүрээлелдин гидрометеорология болгаш мониторинг талазы-биле Тываның республика төвү» ФКБ (Ляпин)
1.2.	Арга-арыг болгаш хову өрттери-биле холбашкан онзагай байдалдын чурумунга кады хөдөлүр болгаш эргелеп-башкаарын организастаар база арга-арыг, хову өрттерин өжүрер техниктиг дериг-херекселдерни болгаш күштерни хаара тудар Чурумну ажилдап кылыр болгаш Тыва Республиканың Чазаның өрттүн айыыл чок чоруун хандыраар болгаш онзагай байдалды узуткаар болгаш болдурбас талазы-биле Комиссияже бадылады-биле кириер	2008 чылдың апрель 25-ке чедир	Россияның ОБЯ-ның Тыва Республика талазы-биле кол эргелели (Байыр-оол), Хамааты камгала болгаш онза байдалдар агентилели (Монгуш), Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан), муниципалдыг тургузулганың удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле)
1.3.	Тыва Республиканың девискээринде турар арга-арыг заповедниктеринин өртке удур оперативтиг мобилизация планын ажилдап кылыр	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	«Убса-Нур ыйгылаажы» күрүнениң бойдус биосферлиг федералдыг-заповедниги (Канзай) (чөпшээрешкени-биле), «Азас» күрүнениң бойдус заповедниги (Кыныраа) (чөпшээрешкени-биле)
1.4.	Арга-арыг эзминде турар чурттакчылыг суурларны азы оон чоогунда турар черлерни камгалаар болгаш арга-арыг өрттерин өжүреринин оперативтиг планын ажилдап кылыр болгаш бадылаар; - ФАК-тын Тыва Республика талазы-биле кызыгаар эргелели (чөпшээрешкени-биле), Россияның ОБЯ-ның Тыва Республика талазы-биле күрүнениң өрт албанының отрядының өрт кезектери, арга-арыгны черден болгаш агаардан камгалаар дериг-херекселдерни өрттү өжүреринге хаара тудар болгаш кады хөдөлүрүн организастаар; - Моолдун кызыгаар чоогунда аймактарына арга-арыг болгаш хову өрттери болу бергенде кожуун, суму чагыргалары болгаш Федералдыг айыыл чок чорук албанының ТР талазы-биле кызыгаар эргелелиниң кады хөдөлүрүн организастаар	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	Кожуун чагыргаларының удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле) күрүне албан черлери (лестничестволар) Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан), Россияның ОБЯ-ның ТР талазы-биле күрүнениң өрт албанының отряды (Котовщиков) (чөпшээрешкени-биле), ФАА-ның ТР талазы-биле кызыгаар эргелели (Буеров) (чөпшээрешкени-биле)
1.5.	Кожууннарга болгаш сумуларга мобилдик механизастаттынган отрядтарны тургузар болгаш өртке удур хемчеглерниң материал-техниктиг курлавырын тургузар (аыш-чемнин болгаш кывар-чаар материалдарнын курлавырын тургузар)	2008 чылдың апрель 20-ге чедир	Кожууннарнын болгаш сумуларнын чагыргаларының удуртукчулары
1.6.	Арга-арыг өрттеринин болган шупту таварылгаларына истелгени чорудар, буруулук кижилерни күштүг болуп турар хоойлужулдуга дүүштүр харысалгага онаар. Арга-арыгга өрттүн айыыл чок чоруунун чурумун хажыдарын болдурбас талазы-биле хемчеглерни боттандыраарына, арга-арыг ажил-агы органнарына деткимчени көргүзүр	2008 чылдың өрттүн айыылдыг сезонунун дургузунда	ТР-ниң талазы-биле ИХЯ-зы (Лесняк) (чөпшээрешкени-биле), Россияның ОБЯ-ның ТР-ниң талазы-биле эргелели (Байыр-оол) (чөпшээрешкени-биле)
1.7.	Автономук албан черлеринин ажилдакчыларын камгалаар оперативтиг бөлүктөрнү республиканың кожууннарына тургузар, арга-арыг өрттеринин кыва бээринге буруулук болгаш өрттүн айыыл чок чоруунун чурумунун хажыдарының тодараттынгандыг болгаш илереттингенде кожууннарнын	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан), муниципалдыг тургузулганың удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле) Россияның ОБЯ-ның ТР-ниң талазы-биле эргелели (Байыр-оол) (чөпшээрешкени-биле)

лаарының дугайында» доктаалдарын күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды «Шың» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

№	Хемчеглер	Күүседиринин хуусаазы	Күүселдези дээш харысалгалыг
1	2	3	4
1.8.	иштики херектер килдизи база күрүнениң өрт хайгааралынын инспекциязы дүрген хемчегин алыр Өрт өжүреринге көрдүнген техниканың үрелик эвес байдалга турарының талазы-биле муниципалдыг тургузулганы хемчеглерин алыр, а база өрт өжүрер дериг-херекселдер-биле чурттакчы чонну хандыраарын	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	решкени-биле), ТР-ниң талазы-биле ИХЯ-зы (Лесняк) (чөпшээрешкени-биле) Муниципалдыг тургузулганың удуртукчулары (чөпшээрешкени-биле)
1.9.	Арендага берген арга-арыг участоктары, арга-арыг тургузуунун өртке удур контролюн организастаар	2008 чылдың өрт сезонунун дургузунда	Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан), Рос-бойдус хайгааралынын ТР-ниң талазы-биле эргелели (Доржу) (чөпшээрешкени-биле)
1.10.	Ажил-агы ажил-чорудулгазын боттандырып турар болгаш юридиктиг албан черлеринин өрт сезонунга белеткелинин хыналдазын организастаар	2008 чылдың апрель 20-ге чедир	Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан), Рос-бойдус хайгааралынын ТР-ниң талазы-биле эргелели (Доржу) (чөпшээрешкени-биле)
1.11.	Арга-арыг фондузунун кызыгаарында турар ниити углянышкынныг болгаш федералдыг автомобиль оруктарынын унун дургаар дилиндектеринин байдалын өрттүн айыыл чок чоруунун байдалына дүүштүр тургузар	2008 чылдың апрель 20-ге чедир	Орук-транспорт комплекзи болгаш харылзаа ямызы (Саая)
1.12.	2007 чылдың өрттүн айыылдыг сезонунун эрткеннин түннелдери болгаш 2008 чылда өрттүн айыылдыг үезинге белеткелдер талазы-биле республиканың калбак хуралын эрттирер	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан)
1.13.	Атлай Республикаже чоруп арга-арыг өрттерин болдурбас болгаш өжүрер талазы-биле ажилдарны организастаарының арга-дуржулгазын өөренир	2008 чылдың апрель	Бойдус курлавырлар болгаш экология ямызы (Долгар), Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан), ХК болгаш ОБ агентилели (Монгуш)

2. Арга-арыг болгаш хову өрттерин болдурбас талазы-биле профилактиктиг хемчеглер

2.1.	Республиканың арга-арыглыг эзминеринге болгаш чурттакчылыг суурларга арга-арыг өрттерин болдурбас талазы-биле хемчеглерни алыр болгаш өрттүн айыыл чок чоруунун чурумун сагыыр талазы-биле чурттакчы чонга өөредилгени, хамаатыларының хуралдарын эрттирерин организастаар	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	Муниципалдыг тургузулганың удуртукчулары, Россияның ОБЯ-ның ТР-ниң талазы-биле күрүнениң албанының отряды (Котовщиков) (чөпшээрешкени-биле)
2.2.	Арга-арыгга өрт профилактиказының талазы-биле республиканың чурттакчы чонунун ортузунга ажилды иделкейжидер; республиканың арга-эзминеринге кирер черлерге контроль постуларын тургузар болгаш арга-арыг инспекторларының санындан болгаш өске-даа бойдус камгалаалынын ведомстволары болгаш организациялары-биле кады организастаар	өрттүн айыылдыг үезинин дургузунда	Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан) (чөпшээрешкени-биле) ТР-ниң талазы-биле ИХЯ-зы (Лесняк) (чөпшээрешкени-биле), Россияның ОБЯ-ның ТР-ниң талазы-биле эргелели (Байыр-оол) (чөпшээрешкени-биле)
2.3.	2008 чылдың өрттүн айыылдыг сезонунда ажил-агы байдалының өртке удур контролюн тургузар болгаш балык тударына база аннаашкын чорударына эргелик чөпшээрел документилерин бээрин өрттүн айыылдыг үезинде кызыгаарлаар	Өрттүн айыылдыг үезинин дургузунда	Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитеди (Новиков), Аңчылар болгаш балыкчылар нитилели (Бондаренко) (чөпшээрешкени-биле)
2.4.	Республиканың девискээринге өңчүзүнүн хевиринден хамаарылга чокка шупту ажил-агыларга көдээ ажил-агы боктарын өрттедирин хоруур	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	Көдээ ажил-агы болгаш аыш-чем ямызы (Ендан)
2.5.	Арга-арыг өрттеринин айыыл чок чоруунун дугайында профилактиктиг дамчыдылгаларны болгаш арга-арыг өрттеринин байдалының дугайында дамчыдылгаларны массалыг информация чепселеринге доктаамал чырыдарын хандыраар	өрттүн айыылдыг үезинин дургузунда	Культура болгаш информация политиказының ямызы (Донгак), КТРК «Тыва» (Чымба), «Шың», «Тувинская правда» солуннар
2.6.	Арга эзминер чоогунда турар чурттакчылыг суурларга инспекция талазы-биле ажилды организастаар	өрттүн айыылдыг үезинин дургузунда	Россияның ОБЯ-ның талазы-биле эргелели
2.7.	Арга эзминерже кирер черлерге доктаамал болгаш көжүп чоруур контроль постуларын тургузарының схемазын ажилдап кылыр	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	Арга-арыг ажил-агы-йынын агентилели (Бараан) ТР-ниң талазы-биле ИХЯ (Лесняк), Россияның ОБЯ-ның ТР-ниң талазы-биле күрүнениң өртке албанының отряды (Котовщиков), «Убса-Нур ыйгылаажы» күрүнениң биосферлиг федералдыг заповедниги (Канзай), «Азас» күрүне заповедниги (Кыныраа)
2.8.	Көжүрген чонну түр тургузар пунктларны белеткээр	2008 чылдың апрель 18-ке чедир	Сумуларнын болгаш муниципалдыг тургузулганың удуртукчулары

Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннун Бүгү-россия чизезин эрттиреринге белеткелинин дугайында

2008 чылдың май 12 № 267 Кызыл хоорай

2002 чылдың январь 25-те «Бүгү-россияның чурттакчы чонунун чизезинин дугайында» № 8 Федералдыг хоойлуну, Россия Федерациязының Чазаның 2006 чылдың январь 11-де 2010 чылда чурттакчы чоннун Бүгү-россия чизезинин белеткелинин болгаш эрттиреринин талазы-биле комплекстиг ажилдарны үезинде күүседир № 7 айтышкынны күүседир-биле, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:
1. Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннун Бүгү-россия чизезин белеткээринин болгаш эрттиреринин талазы-биле комиссияны тургузар болгаш оон составын бадылаар (капсырылга коштунган).
2. Капсырылгаларны бадылаар;
— Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннун Бүгү-россия чизезин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле Комиссияның дугайында дүрүм.

— Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннун Бүгү-россия чизезин белеткээринин болгаш эрттиреринин талазы-биле план хемчеглер.
3. Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулганың баштыңнарына сүмелээр:
— муниципалдыг тургузулганың девискээринге, 2010 чылда чурттакчы чоннун Бүгү-россия чизезин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле комиссиянын составын 2008 чылдың май 23-ке чедир тургузар;
— ажил-агыларның адресинин байдалына калбак хыналданы чорудар, чурттакчылыг суурларнын кудумчуларынын аттарын, бажынарнын болгаш квартираларнын дугаарын чурумчудар;
— районнарнын, хоорайларнын хоорай хевирлиг суурларнын болгаш чурттакчылыг

суурларнын кызыгаарын болгаш даңзынын тодардыр;
— ажил-агы дептерлерин долдурганынын хыналдазын организастаар, 2010 чылдың январьда чаа ажил-агы дептерин салыр;
— 2010 чылда чурттакчы чоннун Бүгү-россия чизезин эрттирер үеде чизе ажилдакчыларын түр транспорт дериг-херекселдери, телефон харылзаазы, мебель дериг-херекселдери-биле хандыраар, ажилдаар албан черин шилиир талазы-биле ажилды организастаар;
— чизе кадрларын шилиир болгаш белеткээринге күрүне статистиказынын федералдыг албанынын Тыва Республика талазы-биле девискээр органына дузаны чедирер;
— 2010 чылда чурттакчы чоннун Бүгү-россия чизезинин дугайында информация-тайылбыр ажилын чорударын хандыраар.

4. Күрүне статистиказынын федералдыг албанынын Тыва Республика талазы-биле девискээр органына (В.Д. Талтаева) сүмелээр болза, ниити көрдүнген хуусаазындан сонгаарладып чурттакчы чоннун чизезин эрттирер Каа-Хемнин (Сизим сумузу), Тожунун (Чазылар, Ий, Азас сумулары) болгаш Тере-Хөл кожуунун чурттакчылыг суурларынын даңзынын тус чер бот-башкарылга органнары-биле дугуржур.
5. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказынын ямызы бо доктаалды «Шың» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парладыр.
6. Бо доктаалдын күүселдези дээш контролюду Тыва Республиканың Чазаның Аппаратынын комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдү эргелелинге дагыыр.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 12-де № 267

Доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле Комиссияның составы

С.И. Тен — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы — Тыва Республиканың экономика сайыды, даргазы;

В.Д. Талтаева — Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органының удуртукчузу (чөпшээрешкени-биле), даргазының оралакчызы;

Ю.Н. Плеханова — Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органының килдис начальниги (чөпшээрешкени-биле), харыс салгалыг секретары;

Р.Ч. Алмазов — Россия Федерациязының көзөмчө күүселдезинин федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелинин начальниги (чөпшээрешкени-биле);

А.Г. Гришеленок — Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыды;

К.Т. Даваа — Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыды;

В.О. Донгак — Тыва Республиканың культура болгаш информация политиказының сайыды;

Н.В. Дудуп — Россия Федералдыг миграция албанының Тыва Республика талазы-биле килдизиниң начальнигиниң хүлээлгезин күүседип турар;

Л.И. Кара-Сал — Тыва Республиканың Ха-

мааты актыларының бижидилге эргелелинин начальниги;

Э.К. Кара-Сал — шимчевес объектилер кадастрының Федералдыг агентилелинин Тыва Республика талазы-биле удуртукчузу (чөпшээрешкени-биле);

Ю.А. Килинжек — Тыва Республиканың саң-хөө сайыды;

Л.И. Космогорова — Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органының удуртукчузунуң оралакчызы (чөпшээрешкени-биле);

В.И. Лесняк — Тыва Республиканың иштики херектер сайыды (чөпшээрешкени-биле);

П.А. Морозов — Тыва Республиканың өөрөңгө, эртем болгаш аныктар политиказының сайыды;

А.Д. Ооржак — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды;

О.С. Саая — Тыва Республиканың орук-транспорт комплекзи болгаш харылза сайыды;

В.С. Чаж-оол — Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албаны агентилелинин директору;

А.И. Чымба — «БКТРК «Тыва» ККБ-ниң салбырының директору (чөпшээрешкени-биле);

И.П. Юдин — Федералдыг почта салбырының Тыва Республика талазы-биле эргелелинин директору (чөпшээрешкени-биле).

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 12-де № 267

Доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле Комиссияның дугайында ДУРУМ

1. Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле Комиссия (моон сонгаар — Комиссия), Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезинин талазы-биле комплекстиг ажылдарны күүседириң органнаазаар болгаш контролдар сорулгалыг тургустунган.

2. Комиссия бодунуң ажыл-чорудулгазынга федералдыг болгаш республика хоойуларын, а база амгы Дүрүмнү удуртулга болдураар.

3. Комиссияның кол сорулгалы болза:

Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезин белеткээр, эрттирер, оон түнелерин үндүрер болгаш парладыр талазы-биле күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының бир демниг хөдөлишкенин хандыраар;

Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезин белеткээр болгаш эрттирери-биле холбашкан айтырыгларны оперативтиг шийтирилээр;

4. Комиссияның бодунга салдыг сорулгаларны боттандыраарда:

Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының кады ажылдарының айтырыгларын сайгарып чугаалажыра;

Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезин белеткээр болгаш эрттиреринин чоруп турары дээш контролду боттандырып чорудар;

5. Комиссияның эргези:

2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезинин белеткелеринин болгаш эрттиреринин чоруп турарының дугайында күрүне эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының төлээлерин дыңнаар;

Тыва Республикага 2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезин үезинде болгаш шынарлыг эрттиреринге эргежок чугула медээлерин күрүне эрге-чагырга органнарындан болгаш тус чер бот-башкарылга органнарындан негеп алыр;

2010 чылда чурттакчы чоннуң Бүгү-россия чизезинин белеткээр болгаш эрттирер айтырыглар талазы-биле сүмелерин күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының чорудар;

Комиссияның хуралынче удуртукчуларны болгаш күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының эрге-дужаалдыг кижилерин, хөй-ниити база шажын каттыжышкынынын, массалыг информация чепсектеринин төлээлерин чалаар.

6. Комиссияның составын Тыва Республиканың Чазааның доктаалы-биле бадылаар.

7. Комиссияның ажыл-чорудулгазын комиссияның даргазы удуртуп, сайгарып чугаалажып айтырыгларын чурумун тодарадыр, Комиссияның ажылының планын бадылаар болгаш Комиссияның ээлчеглиг хуралының хүн айтырыын шийтирилээр, комиссияның составын тодарадыр болгаш чаартыр дугайында саналды кириер, комиссияның мурнунда салдыг сорулгаларның күүселдизи дээш хууда харыс салгалыг болур.

Комиссияның даргазы чок турар үеде азы оон даалгазы-биле дарганың оралакчызы Комиссияның даргазының хүлээлгезин күүседиер.

Комиссияның кежигүннери болгаш чалаттырган киржикчилер илеткелдерин болгаш

эдеринчи илеткелдерин кылып болур, чугаалажып турар айтырыглар талазы-биле справканы бээр, саналды кириер.

Комиссияның хуралынга аудио- болгаш видеоконференцияларның техниктиг чедиркичлерин бижимелдерин ажылга болур.

Комиссияның ажыл-чорудулгазының организас-техниктиг хандырылганы харыс салгалыг секретарь боттандыраар.

Комиссияның хуралын эргежок чугула хемчеглер талазы-биле эрттирер, Комиссияның даргазының бадылаан планынга дүүштүр, кварталда чаңгыстан эвээш звес катал.

Бир звес хуралга оон кежигүннеринин чартындан хөй олуржуп турда, Комиссияның хуралы бүрүн эргелиг болур.

Комиссия кежигүннери хуралга боду барып олуржуп, еске кижиңиң ону солур эргези чок.

8. Комиссияның хуралының материалының белеткелди дээш харыс салгалыг болур, Комиссияның хуралы болурунга чедир 5 ажыл хүнүнден орай харыс салгалыг секретарьга белеткээр болгаш дамчыдыр бээр.

Комиссияның хуралының материалынга, Комиссияның шийтиринин төлөвлөли болгаш сайгарып чугаалажып айтырыглар талазы-биле информацияның утказы албан турар.

Харыс салгалыг секретарь (ол чок турда Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органының чурттакчы чоннуң статистика килдизинин специализи) хүн айтырыгыга дүүштүр Комиссияның хуралының материалын тургузар, протоколдун төлөвлелин белеткээр, Комиссияның шийтиринин долдураар, ат салган протоколдарның хоолгаларын тарадыр списокту тургузар, Комиссияның шийтиринин күүселдези дээш контролду боттандыраар.

Комиссияның ээлчеглиг хуралының болур хүнүн болгаш үезин база хүн айтырыгының дугайында кежигүннерге дыңнадыр, Комиссия хуралы болурунга чедир 3 хонуктан орай звес киржикчилерин эргежок чугула материалдар-биле хандыраар, хурал болур бажыңны белеткээрин организастаар.

9. Ажыл бадылаашкын-биле хуралга олуржуп турар Комиссия кежигүннеринин хөйүнүн үнү-биле Комиссияның шийтиринин хүлээп алыр. Үн деңгежи берген таварылгада Комиссияның даргазының үнү-бийтирлиг болур.

Хурал эрткен соонда 7 хонук иштинде комиссияның шийтиринин протокол-биле долдураар, Комиссияның даргазы болгаш харыс салгалыг секретарь адын салыр.

Ат салдыраар бетинде Комиссияның хуралының протоколунуң төлөвлелин харыс салгалыг секретарь хуралдын айтырыын сайгарып чугаалашкан сонургалдыг кижилерин шуптузу-биле дугуржур.

Тыва Республиканың Чазааның шийтирини негеттенип турар айтырыглар талазы-биле, Комиссия тургустунган чурум-биле бодунуң саналын чорудар.

10. Бодунуң бүрүн эргезинин хемчээлинге, Комиссияның хүлээп алган шийтиринин, күрүне эрге-чагырга органнары, тус чер бот-башкарылга органнары албан күүседиер, а база оларның ведомство адаанда турар организациялары болгаш албан черлери.

11. Комиссияның организастыг болгаш методолоттук ажылын хандыраар Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органы боттандыраар.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2004

чылдың декабрь 29-та «Федералдыг бюджеттин

акша-хөреңгизинден үндүрүп берген чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазының төлөвиринге, хамаатыларның социал деткимче хемчеглерин бээринин (төлээринин) Чурумун бадылаар дугайында» №1209 доктаалын, 2007 чылдың декабрь 29-та «Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың декабрь 29-та № 1209 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында «Федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден үндүрүп берген чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазының төлөвиринге, хамаатыларның социал деткимче хемчеглерин

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 12-де №265 доктаалы-биле бадылаан

Федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден үндүрүп берген чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазының төлөвиринге, хамаатыларның социал деткимче хемчеглерин бээринин (төлээринин) Чуруму

1. Ниити чүүлдер

1. Чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дуза төлөвиринин талазы-биле социал деткимчени хемчеглерин бээрин 1995 чылдың январь 12-де «Хоочуннар дугайында» №5, 1995 чылдың ноябрь 24-те «Россия Федерациязынга инвалидтерин социал камгалалынын дугайында» №181, 1998 чылдың ноябрь 26-да «Теча хемге холушкан радиоактивтиг боктарга болгаш «Маяк» бүүдүрүлгө каттыжышкынынга 1957 чылда болган озал-ондактын түнелинде радиация салдарында таварышкан Россия Федерациязынын хамаатыларын социал камгалалынын дугайында» №175, 2002 чылдың январь 10-да «Семипалатинск шөлүңгө ядерлиг шенелдени чорутканынын соонда, радиация салдарында таварышкан хамаатыларын социал магадайлынын дугайында» №2 федералдыг хоойуларын, «Чернобыльдын АЭС-ның айыыл-халаанынын түнелинде радиация салдарында таварышкан хамаатыларын социал камгалалынын дугайында» Россия Федерациязынын Хоойлузун (1992 чылдың июнь 18-те №3061-1 Россия Федерациязынын Хоойлузунун редакциязы) күүседири-биле боттандыраар.

2. 2004 чылдың ноябрь 9-та Тыва Республиканың Чазааның №990 доктаалы-биле бадылаан федералдыг даңзынын регионалдыг кезээнин талазы-биле бүрүткеттинген хамаатылар федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден социал деткимчени хемчеглеринин алыкчылары болур болгаш оларның иштинде дараазында өскерилгелерге болгаш немерделерге дүүштүр;

-инвалидтер (1-ги чадазы);

-инвалидтер (2-ги чадазы);

-инвалидтер (3-кү чадазы);

-инвалид-уруглар;

-Ада-чурттуң Улуг дайынынын инвалидтери;

-Ада-чурттуң Улуг дайынынын киржикчилери-инвалидтер;

-Ада-чурттуң Улуг дайынынын киржикчилери;

-дамын инвалидтеринин, Ада-чурттуң Улуг дайынынын киржикчилеринин болгаш дайын хөдөлишкениннин хоочуннарынын өлгө-нинин соонда өг-бүлө кежигүннери;

- Чернобыльдын айыыл-халаанынын уржуктарын узуткаар талазы-биле ажылдарга, 1986-1987 чылдарда киришкен хамаатылар (оон иштинде чоруткан азы сургакчылаан);

- Чернобыльдын айыыл-халаанынын уржуктарын узуткаар талазы-биле ажылдарга, 1986-1990 чылдарда киришкен хамаатылар (оон иштинде чоруткан азы сургакчылаан);

- Чернобыльдын айыыл-халаанынын уржуктарын узуткаар талазы-биле ажылдарга, 1986-1990 чылдарда киришкен хамаатылар (оон иштинде чоруткан азы сургакчылаан);

- «Ленинград блокадынын чурттакчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнатканнар (чүгөле инвалидтер);

- дайын хөдөлишкениннин хоочуннары (чурттаар оран-саваның ниити ээлеп турар шөлүнүн төлөвиринин талазы-биле социал хемчээлге дугуржур турда).

3. Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың декабрь 22-де «Чернобыльдын АЭС-ның айыыл-халаанынын уржуктарынын салдарында радиацияга таварышкан, «Маяк» бүүдүрүлгө каттыжышкынынын озал-ондактын болгаш Семипалатинск шөлүңгө ядерлиг шенелдеге таварышкан хамаатыларга, а ол ышка Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар, чамдык деңгелдин хамаатыларын санындан хоочуннарга болгаш инвалидтерге чедирер чуртталга-коммунал ачы-дуза төлөвиринге социал деткимчени хемчеглерин бээринин хевиринин дугайында» №1178 доктаалы-биле бадылаан чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвиринин талазы-биле социал деткимчени хемчеглерин хамаатыларга бээринин хевирин.

4. Хамаатыларга дуза чедирер, чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвирин-биле холбашкан чарыгдалдарны акшаландыраар ээлчеглиг чылда компенсация Фондузунда көрдүнгө федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден келген субвенция хевиринге боттандырып чорудар.

II. Субвенцияны алыкчыларга бээринин негелдези болгаш чорудулгазы

5. Күрүнениң медицина-социал экспертиза албанынын тургускан хуусаазында, доктаамал чурттап турар черинин талазы-биле бүрүткеттинген алыкчыларга субвенцияны бээр.

6. Федералдыг даңзынын регионалдыг кезээнин талазы-биле бүрүткеттинген алыкчы бүүрүңгө ай санында муниципалдыг тургузулгарның социал камгалал органнары хамаатыларның чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынга субвенцияны немей санаарын болгаш бээрин (төлээрин) боттандырып чорудар, ынчангаш муниципалдыг тургузулгарның социал камгалал органнарыга айтырыгы тургускан үезинден ай санында төлөвирин хемчээлин болгаш хевирин санажылгага хүлээп алыр.

7. Чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазы дээш төлөвирин субвенциязын алырынга оон алыкчылары доктаамал чурттап турар черинге бүрүткеттинген турар болгаш банкыга ажиткан агар санынын реквизииттерин социал камгалал органнарынга кириер.

Субвенцияны алыр эргелиг хамаатыларын кириген билдиришкенин талазы-биле муниципалдыг тургузулгарның социал камгалал органнары коммунал ачы-дузазын берип турар бүүдүрүлгелерин болгаш организацияларның агар санынче чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвиринин субвенциязын шийчидип болур.

бээринин (төлээринин) Чурумун бадылаар дугайында» №1103 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаалды «Шың» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдын күүселдезинин контролюн Тыва Республиканың Чазааның Аппаратынын комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдэ эргелелин дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 12-де №265 доктаалы-биле бадылаан

Федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден үндүрүп берген чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвиринге, хамаатыларның социал деткимче хемчеглерин бээринин (төлээринин) Чуруму

8. Субвенция алыкчыларынын доктаамал чурттап турар бүрүткеттинген черинде банкылар чок болза, социал камгалал органнары алыкчыларын билдиришкени дүүштүр чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвиринге акша компенсациязын төлөвиринге (шилчидеринге) федералдыг почта харылзаазынын органынга алыкчыларын каттышкан даңзынын кириер. Алыкчылар кады-нын байдалынын талазы-биле азы назы-хараынын улгатканы-биле банк ачы-дузазын ажыглап шыдавас апарганда, кириген билдиришкенинге үндешип федералдыг почта харылзаазынын органынын таварыштыр чурттаар оран-сава төлөвиринин болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвиринге субвенцияны ап болур.

III. Субвенцияны хемчээлин тодарадыр

9. Федералдыг даңзынын регионалдыг кезээнин талазы-биле бүрүткеттинген алыкчы бүүрүңгө ай санында социал камгалал органнары чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвиринин талазы-биле субвенцияны немей санаарын боттандыраар, ынчангаш ай бүүрүңгөде төлөвирин хемчээлин болгаш хевирин санажылгага хүлээп алыр.

10. Субвенцияның хемчээлин тодарадырда, чурттаар оран-саванын шөлүнүн социал хемчээли болгаш кадынын байдалынын талазы-биле хамаатыларга берген немерде чуртталга шөлүн, коммунал ачы-дузазынын хергелелинин нормативин (электри хандырылгасы, газ хандырылгасы, баллондарга газды кириштир, суг хандырылгасы, сугу агылаары (канализация), чылыг суг хандырылгасы, одалга, печка одап турар болза, кады одаар чүүлду садып алыр болгаш чедирери) болгаш амыдыралчы боктарны үндүр сөөртүр нормативин өөренип көөр.

Чурттаар оран-саваны одаарынга ийи болгаш оон-даа хөй хевирин одаар чүүлүн (газ, хөмүр-дуз болгаш ыш) ажыглап турар болза, ынчан коммунал ачы-дузазынын төлөвиринин чарыгдалын санаарда, тус черин онзагай байдалынга дүүштүр тус чер бот-башкарылга органнарынын тодаратканы одаар чүүлдү эң кол хевиринин өртөзгө санажылганы хүлээп алыр.

Чуртталга коммунал ачы-дузазынын хергелелинин нормативин ээлчеглиг чылда тус чер бот-башкарылга органнары тургузар.

11. Чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвиринин акша компенсациязын хемчээлин тодарадырда, Тыва Республиканың Чазааның (амыдыралга ажыглаар суук газ, чурттакчы чонга одаар хөмүр-дуз), Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанынын (чылыг болгаш электри энергиязы), тус бот-башкарылга органнарынын (чурттаар оран-саваны тудары болгаш септээр, суук болгаш изиг суг хандырылгасы, сугу агылаары, одалга, амыдыралчы боктарны үндүр сөөртүр болгаш узуткаары) бадылааны, коммунал ачы-дузазынын өртөктерин болгаш тарифтерин өөренип көөр.

IV. Тус чер бюджеттеринге субвенцияны бээр

12. Тус черин бюджеттеринин күүселдезин хандырып турар кассаның «Тус чер бюджеттери» 40204 ажыттыг балансыны агар санче, Федералдыг казначейство органнарынын агар санындан тус чер бюджеттеринге тургустунган чурум-биле субвенцияны шийчидер, дараазында Тыва Республиканың Сан-хөө яамызынын саң-хөө эргелелинин агар санынче кири санаар.

13. Социал камгалал органнары ай санында, айның 5-тин хүнүнден орай звес, дараазында отчеттук ай дээш чорудар чүүлдери:

- субвенцияны чарыгдаанынын дугайында отчетту тус черлерде саң-хөө органнарынге социал деткимченин ындиг хемчеглеринин алыкчыларынын денгелин, чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазы дээш төлөвирин чингелдезин алыр эргелиг кижилерин кижилерин санын айтып тургаш;

- Тыва Республиканың социал камгалал адырынга төлээлттирген орган-ээлеп турар шөлүнүн хемчээли болгаш социал деткимчени алырын үндезин болур, алыкчыларын денгелин айтып тургаш, чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын төлөвиринин талазы-биле социал деткимчени хемчеглерин бээринин отчеттук үезинде кижилерин даңзынын болгаш отчетдун.

14. Дараазында отчеттук үе дээш, айның 10-нун хүнүнден орай звес саң-хөө органнары, социал деткимченин ындиг хемчеглеринин алыкчыларын болгаш чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын талазы-биле чингелдени алыр эргелиг кижилерин санын айтып тургаш, субвенцияны чарыгдааны дугайында отчетту Тыва Республиканың Сан-хөө яамызынче чорудар.

15. Тыва Республиканың Сан-хөө яамызы кириген отчеттарга үндешип, тус чер бюджеттеринге субвенцияны шийчидер боттандыраар.

16. Субвенцияны бээр-биле холбашкан саң-хөө чарыгдалынын чурумун сагывааны дээш харыс салганы болгаш Тыва Республиканың Сан-хөө яамызынче кириген медээлерин шын-нын болгаш Тыва Республиканың социал камгалал адырынга төлээлттирген орган медээлерин тус чер бот-башкарылга органнарынга дагзыр.

17. Субвенцияны бодунуң угланышкынын талазы-биле ажыглаваан таварылгада, Россия Федерациязынын Бюджет кодексинин 289 чүүлүнде тургустунган чуруга дүүштүр

Екатерина ТАНОВА,
Тываның улустуң чогаалчызы

ДАҢ ХАЯАЗЫНДА ШААЖЫЛААШКЫН

«Контр» дирткен шинтиргеннерни каяа, канчаар шаажылааныл?». Бо айтырыглар хөй-ле кижилерниң сеткил-сагыжын каш чылдар улаштыр дүвүредип келген, ам-даа дүвүретпишаан. Орта харыы берипки дег херечилер ам барык чок. Чуртунуң, чонунуң төөгүзүн билип алыксаан аныяк салгал ол айтырыгны ам-даа коптарбышаан.

Чоокта чаа тыва телевидениеге 98 харлыг кырган Тыва чазактың «контр» дирткеш шаажылаткан удуртукчуларының мөчү-сөөгүн хөмдүрген черин айтып бээр дээш оралдажышкынны-даа кылып турду. Ол күжүр «өдүрээң часса-даа хөлүн часпаан» хире чорду. «Чоннуң дайзыны» диртип нүгүлдеткеш актыг черге бажы-биле барганнарны массалык-биле агартып эгелээн үеде хөй-ле кижилер шаажылаткан дөргүл-төрелдериниң дугайын бижип, «Элезинде боолаашкыннар», «Бүрөн ховузунуң чажыды» деп номнар безин үнүп тургулаан.

Массалыг репрессияның хылыжы актыг чонунуң бажының кыры-биле хыыгайнып чоруп турган ол коргунчуг политиктиг үениң дигир херечизи бөгүн барык артпаан боор. Оон бээр 80 чылдар эрткен-дир. Ынчан бичии уруг турган, бөгүн улуг назылыг чогаалчыларның бирээзи мен безин назы дөгү бердим. Ынчан «контр» деп сөстү улус сымыранчып чугаалажыр турган чүве. Бир катап бичии тургаш угбам Соня болгаш база чогаалчы Степан Сарыг-оолдун кадайы Севилбаа угбайны эдерип чорааш хоорайның бир-ле кудумчузу-биле чоруп орган бис. Ыяш бажың чаны-биле эртип чыдыры-выста угбам ол бажыңча айткан «Танчай сугнун чурттап турган бажыңы бо ышкажыл» деп сымыранган чүве. Мен ону дыңнааш корга берген мен, дүрген-не оон ырал, угбаларым мурнунда маңап орган мен. Ам ол бажыңның каяа турганын билбес-тир мен.

Чазын хар эрип, көк шымыраарып келген үеде хоорайның бичии уруглары хоорай артыгы талазында ховуже шончалаалар дээш чоруттар турган бис. Ынчан шончалай дыка-ла элбек чүве ийин. Хөөрежиң, маргыжып чорааш хавак кырындам оранчок ырай берген болган бис. Бир көөрүвүске мурнувуста чавыс адагашта калбак ыяш хаккаш, ында эрги тыва латин үжүктөр-биле «Тур! Ынаар барба! Өлүм!» деп бижип каанын номчуй каапкам коргуп алгырышпышаан, хоорай уунче угаан-кут чок салчыпкан бис. Бажыңга келгеш улуг улузумга ол дугайын чугаалаарымга угбам мени «Ынаар чүге тояп чорааныңар ол, ойнаар чер тыппаан силер бе, дөө сад, сесерлик-даа бар ышкажыл» деп кончуп шаг болган. Честем, ынчан шериг ужудукчу, тайылбырлап орган: «Ол чер Араттың революстуг шериниң боодалга кылып черидир, ынаар барып болбас. Бичии оолдар орта ойнап чорааш оон чазылбаан оок тып алгаш боттарың эңдеп алган болгай. Кызыл хоорай чагыргазының оралакчызы турган Кол Иван безин та чүге ынаар чораан амытан ийик, оон чазылбаан ок тып алгаш улуска көргүзүр дээш хоорай чагыргазының бажыңының эжинге кирип орда хенертен ол огуу часты берген, дарга боду чок болган-на болгай» деп чугаалап органын утпаан мен.

Ынчан Шериг-Хоорай дээр (Военный городок) араттың революстуг шериниң турган чери хоорай үстүнде элээн ырак, оон аткаар талазында Аэродром дээр эрги аэропорт турган. Ол аэродромдан арай кудулдур, хавак баарында олаа кавының чонунуң Хадыңныг-Дөргүн дээр узун-узун адамынарлыг борбак алып турган. Амгы Доммас-Суг эгезин оон алган. Хавак кыдының хаяларының адаандан хөглүү кончуг агып чыдар үш адыр бичии дамырактар хадыңнар аразы-биле эрткеш, оон

ужунга каттыжа бээр, оон куду шору суглуг, кыжын доңмас болгаш Доңмас-Суг деп атка чединген дамырак, ам-даа хирлиг боктуг дээрден башка Улуг-Хемче углаан шини өскертпейн агып чыдыр ийин. Хадыңныг-Дөргүн хоорай улугу-нун дыштанып селгүзүстээр, күскээр мөөгүлээр чери ол, оортан аалдарның мал-маганы, ылаңгыя чылгы оон черле ыраваз чүве болгай. Ам ол Хадыңныг-Дөргүннүн орнунда ээр-дагыр кудумчулар, янзы-бүрү тудуглар база ипподром бар. А шериг-хоорай Кызыл хоорай-биле тутчу берген, ол-бо талазыңча калбарып чоруй барган. Шаанда Хадыңныг-Дөргүннүн артыгы дужунга ында-мында бүүрелчиннерлиг хову ужу Араттың революстуг шериниң боодалга кылып чери турган чүведир. Улуг маневрлар кылганда оон элээн ырап, Бүрөн ховузунга шенелделер кылып турган чүве-дир. Контрларны Бүрөн ховузунга шаажылап, ында хөмгенин каш-даа кижилер бижээн. Ол шын боор. «Бүрөн ховузунуң чажыды», «Элезинде боолаашкыннар» деп номнарда бижиттинген факты-барым-даалар черле үндезинниг болур ужурулуг.

Репрессияга таварышкаш шаажылаттырганнарны агартып эгелээн үеде хөй-ле кижилер оон-моон дыңнааныга даянып алгаш хөй-ле догаадыгларны кылып, солун-сеткүүлдерге бижип, чамдык когарааннар чөптүг негелделерин кылып турган. Актыг черге шинитиргеш шаажылаткан Тыва чазак баштыңчыларының төрел-дөргүлү база хөдөлип, оода-ла чоок кижилериниң мөчү-сөөгүн шыгжаан черлерни билип алырын кызыдып, ол дугайын билир кижилерден айтырып, сураглар турганнар.

Ынчан чаа-ла чонга талантылыг аныяк чогаалчы дирти берген үем чүве. Үениң маңы, политикаңың уг-шини, чер-ле ынчаш амыдыралда өске-даа болушкуннар чогаалчының демир-үжүңгө бо-ла илдиге бээр чүве болгай. Репрессия чылдарында контр дирткеш шаажылатканнарның артып калган ажы-төлүнүн, төрел-дөргүлдериниң салым-чолу мени база хөдөдипкен. Ол дугайында чогаал бижииринче мени албадапкан. Чаа тоожуну бижип кирипкен мен. Шаажылаттырганнарның артып калган салгалын дилеп тып, олар-биле чугаалажыр турган мен. Чамдыктары шала коргар, чамдыктары күзелдин-биле хомудалын тө каап бээр турган. «Контр» дирткеш шаажылаткан Танчайның уруу Галина Сайзуу-биле ужуражып, оон бажыңыңа каш-даа катап барган мен. Галина Танчаевна бедик культуралыг, арын-шырайы, хевир-сыны аяңныг, ээлдек-чазык аныяк херээжен боду мээң үе-чергем хире, улуг-ла дизе 2-3 хар хире улуг турза-даа, мени уруум деп чугаалаар, чаптанчы-ла кончуг. Меңээ бүгү-ле амыдырал-чуртталгазын, адазының дугайын, оон кадагалаттынып артып калган документилерин-даа көргүстү. Ынчалдыр Галина Танчаевна Сайзуу мээң «Дошкун чылдарның чазы» деп тоожумнуң прототиви (бир мөзүлеш маадыры) апарган. Чогаалда Сайдаш деп ат-биле кирген. Тоожумнуң баштайгы эгелери солуннар арнынга, радиога үнүп эгелей берген. Ынчан мен телевидение болгаш радио комитетиниң оралакчы даргазы турган мен. Бистин хөй адырлыг улуг организациявыска дуржулгалыг ажил-агый эргелекчизи херек апарган. Орта кандидатура дораан тыпты берген. Оон адын Оюн Оюнович дээр. Культуралыг бедик, улус-

биле аяңныг чугаалажыр билир, ынчан 70 хар чедер берген-даа болза алыс аныяксыг, адак-бышкааның чиниг кончуг кижилер болган. Ол шаанда Тыва чазактың улуг ажил-дакчызы болуп чораан деп билип алгаш, ону хүндүлээрвис кончуг турган. Бир катап улуг байырлал үезинде коллективвиске байыр-лал келжээни болган. Келжээ элээн солун, ыр-шоорлуг, танцы-самныг хөглүг эртип турган. Ынчан Оюн Оюнович мээң чаа бижип турар номунуң баштайгы эгелерин солуннардан номчаанын, ол номчук-чуга кончуг солун болур дээрзин меңээ чугаа кадында сагындырыпкан. Ону ажыглап алгаш оон-биле репрессия дугайын, база эң-не дыңнаксааным айтырыгны оон дидимненип салган мен. Айтырыгларымга күзелдин-биле ол харыылап орган. Оон чугаазының допчулуг, тода деп чүвези кончуг, ол чурумал кижилер караанга дораан-на дигир чуруктар дег көстүп келир чораан. Хөй-ле факты-барым-дааларыныңынча дыңнап алган мен.

«Хөй-ле кижилер репрессия дугайын менден айтырып турдулар. Шуптузунуң айтырыы демей: «чүге репрессия болу берген, кол чылдагаан чүдөл, буруу-даттырганнарда кандыг кеземче көргүскенил» дээн ышкаш айтырыглар боор чүве. А кымнарны канчаар шииндип, оларның мөчү-сөөгүн кайда хөмгенил деп айтырыгны кым-даа менден салбаан. Сен чогаалчы кижиди-дир сен, уруум, чүгле сеңээ чугаалаарым ол-дур, ол дугайын чогаалыңга та канчаар ажыглаар сен, бодуң билер сен ынаан. Ам үе өске болгай, улус чүвениң ужурун биле берген. Ынчан эң шыңгыы турган күрүне чажыдың ам, назы-хары улгады берген кижилер, чежеге дээр шыгжаар мен» дээш, Оюн Оюновичиң ол келжээ меңээ тө каап берген чажыдың тоожумга ажыглаан мен. Ында мындыг одуруглар бар: «... Ачанның шаажылаткан черин билер бир кижилер бар. Ол аныянда бичии арага ижип алгаш сөс оскунуптар часкаш, боду ат болур часкан кижилер болгай. Ам үе өскерилген-дир. Ол чажыгты ам ол чугаалаптар чадавас, оон айтырып көрөм — деп, Сайдаштың эргиде таныры кижилер сумелээн. Сайдаш ол кижини үр-ле дилээ. Арай деп тып алган. Оон чурттап турар бажыңыңың эжинге эртези кончуг чедер берген. Хензиг оогордо кажазында чыпшыр тургузуп каан узун сандайга олурган кижилер-биле Сайдаш экилешке, диттип чадай-чадай кожа олуруп алган. Бажы калчайып, чулчургайы көгере берген, үстүкү дштери барык доза демирден кылган, назылай берген ашак кижилер дамырлары саамчыг берген чөржек-чөржек чүстөрлиг холдарын дискээниң кырында салып алган олурган. Ол холдарже көөрге Сайдаштың сагыжыңга аңчы-ла кончуг, ачамны шаажылаан холдар бо боор деп бодап келген. Ынчалза-даа ол ажилчын холдарда буруу чүү боор, хамык буруу ону башкарып чораан башта-ла ынаан деп бодап келгеш, Сайдаш келген херээн чугаалааш дилег кылган. Улгады берген кижилер өскээр ырак даглар баштарыңча көргөш чугаалаан:

— Билбезим чүве-дир, дунмам. Сайдаш кезек када аймаарай берген, ол кижиниң арныңча кайгап орган. Ол хире идеген, сурап келирге оон айтырыгы чалымга дегген оок дег дедир чаштап турарыңга оон сеткили хомудай берген. Ол ам барык көгүде аарак дилег кылган: — Мен улуска чугаалаар эвес мен, акый. Мээң бодумга хөрек чүве ышкажыл. Оода ачамның мөчүзүн шыгжаан ол черге чечек салып, кырган-авамның езулалын эдерип, ак сүт чажып каар деп бодаан кижиди-дир мен ийин. Дөмей-ле ону дигизип аптар эвес... Калчан баштыг кижилер кезек ыгп чок оргаш, айтырган:

— Мени силерге кым айтып берди?

— Харын билер улус бар-ла боор чүве чорду.

— Ол айтырыгыңа харыылап берип шыдавас мен, дыңмам. Шыны херек. Аныяк шаамда сөс эдип-кеш ат болур часкан мен. Аксы-сөзүмнү берип, ак саазыңга адым салып чыткаш адырлып алган болгай мен. Оон бээр кымга-даа, чүнү-даа чугаалап көрбээн мен. Ам шуут утупкан мен — дээш, ынаар-ла хоорай чоогунуң дагларыңча кайгааш олурупкан. Ол утуп кайыын уттур ийик аан. Ол хамаанчок дүжүнде безин та чеже көргөн. Бир эвес Сайдаш ам оон бажында бодап орар бодалдарын өттүр көрүп шыдаар турган болза, ол калчан баштыг кижиниң бажында ол болушкун дигир чурук дег көстүп турган боор...

...Куш даң бажында, барык имир каксы турда командири кезек дайынчыларын оттуруп алгаш хоорай артыгы талазында, Хербис дааның адаа чарыында Араттың революстуг шериниң боодалга кылып черинче чорупкан. Дайынчылар чедер черинге келгеш көөрге, ында улуг оңгар казып каан чыткан. Удаваанда хоорай талазындан машиналар маңажып келген. Оон улустар үнүп эгелээ. Кезек кижини шагдалар сүрүп алгаш оңгар эринге эккелген. Оңгардан озалаашта дарга-бошка кижилер тургулапкан. Командир машинадан боолар алгаш дайынчыларга үлөп берген. Оңгарны долгандыр канчаар туруп алырын оларга тайылбырлап берген.

Шаажылаткандык доктаалын бир дарга номчуп доозуптарга, шинитиргеннерни оңгарже кирип коман-дылааш, дайынчыларны оңгарны долгандыр долгандыр чыскаап-кан.

— Шын кажан-даа дөмей-ле көстү бээр! — деп, бирээзи алгырган. Оон үнүнде коргуш чок байдал илдең болган.

Командылакчының холу карбаш дээрге, боо дааштаашкыны дизерт дээн. Дайынчыларның сагыжыңга чаа-ла адып орган даң хазазы караңгылаш дээн ышкаш болган. Сактырга оларның аткан огу даң хазазыңга дээпкен ышкаш болган. Оларның сагыш сеткилинге аары кончуг апарган. Ынчалза-даа оозун көргүзүп болбас...

— Бо бүгүнүң дугайын кажан-даа, кымга-даа сөс оскунуп болбас. Бо дээрге күрүне чажыдыдыр. Күрүне чажыды ажиткан кижилерге шаажылап база ыңдыг болурун утпаңар! — деп, даргаларның бирээзи дайынчыларже көргөш шыңгыы чугаалаан. Ол көрүштөн аныяк дайынчыларның ооргалары чымырт дээн...

— Чок дунмам, мен ону чугаалап шыдавас мен...

— Силерден аңгыда ол херекти кым билерил, адап берип көрүңерем, акый — деп, Сайдаш ээрешкен.

— Шыдавас мен, дунмам, олар ам чок. Шагда болган херекти утупкан мен. Ынчан бүлүртүңде бот-боттарыңыстың арын-нарыңча көржүрүңден-даа корткан бис...

Сайдаш олурган черинден аяар тургаш чаныпкан. Буттарының аары-ла кончуг. Сактырга идиниң эжээ безин черге сөөртүп чораан ышкаш болган. («Дошкун чылдарның чазы». Стр. 132-134. ТНЧ. 1993.)

«Дошкун чылдарның чазы» деп номумда шиниткелге кирип турган кижилерниң адын дорту-биле адаваан мен. Үстүнде бижээним одуруглар шын фактыларга үндезилеттинген чүве. Оюн Оюнович меңээ мынчаар чугаалап орган: «...Орай дүне оларны чунар-бажыңнаткаш, арыг хептер кедир-гилеп каан. Дүн ортузунда оларны чөмгөрип каан. Эртен караңгы имир турда улустун «Черный ворон» дээр машиназынга олуртупкан. Мурнунда шагдалар олурар бир машина, оон соонда «Черный ворон», оон соонда шинитке-

чилер болгаш эмчиниң олурган машиназы чоруп орган. Чедер черге баргаш ында манап турган дайынчыларга мурнунда машинага чораан шагдалар ойтут, оок чок (халас ойтут) бооларны аралаштыр дайынчыларга үлөп бергеш, оңгарны долгандыр тургузупкан...

Чүге ойтут, оок чок бооларны шериглерге аралаштыр үлөп бергенин айтырар деп бодап оргаш утупкан болган мен. Ону билбейн калган мен. «Дошкун чылдарның чазы» деп тоожумнуң эгелери солуннарда үнүлөй берген, радиога дамчыдып турган. Тоожумну «Улуг-Хем» журналга парладыр дээш чогаалчылар эвилелиңге чедер берген мен. Ынчан журналга үндүрер чогаалдар чогаалчылар эвилелин дамчып эртер, шыңгыы турган. Бир улуг чогаалчы мээң чогаалымны көргөш арай ажынар болду. «Ам демир-үжүк тудуптар-ла кижилер репрессия дугайын бижээш туруп берген. Ынча бок-сак чогаалдың херээ чүл. Мен бодум бижип турар кижилер мен. Архив материалдары коптарып тур мен» — деп, шыңгыызы кончуг менче көрдү. Оортан «Сен хирлиг холуң пашче сукпа» дээн уткалыг харыыны билген мен. Ынчалза-даа чогаалым «Улуг-Хем» сеткүүлге-даа, тускай ном кылдыр-даа парлаттына берген. Тоожу чырыкче үнген дораан кончуг дүрген тарай берген. «Контрлар» дирткеннерниң ажы-төлү-даа, таныыр-билер кижилер-даа менче бижип, ужура-жылгалар үезинде айтырыгларны тө каап турган. «Контр» дирткеш шаажылаткан Танчайның уруу Галина Танчаевна Сайзуу ыглап тургаш чугаалап турганын утпаан мен. Мээң номумда бизээниң «контрларны» — Тыва чазактың удуртуп турган даргаларын канчаар шаажылаанын дыңнааным-биле агартышкын комиссиязының бир даргазыңга чугаалап берген мен. «Оо, ынчаар шаажылаан чүве ышкажыл» деп дарга чүгле элдепсинип каан. А Танчайның уруу Галина Сайзуунуң дилээ-биле кезек кижилер, айылы чок черден бир ажилдакчы, агартышкын комиссиязының бир төлээлекчизи, база шаажылап күөседири-биле ревшеригниң кезек дайынчыларын эдиртип келген взвод командирин (номда калчан баштыг кижилер) ол коргуп, ынавайын турда-ла, көгүдүп машинага олуртуп алгаш чазактың удуртукчуларын шаажылаан черге углап чоруп орда, хөөкүй херечи орукка шыдашпайн хенертен чок апарган. Истекчилер ынчалдыр чедер черинге четпейн хоорайже эзпек-нер. Оон-биле «Контрларның шаажылаткан черин истеп тывар ажыл ол хевээр соксап калган. Чоокта чаа «Новости Тувы» солунга национал музейниң эртем ажилдакчызы Р.Ховалыгың «70 чылдарның чажыды» деп чүүлү парлаттырган. Ында «70 чылдар иштинде чажыт болуп келген ол черни апрель 17-де каан аяс хүнде тып алдывыс» деп ол бижээ. Тө-рөөн чуртунуң, чонунуң төөгүзүн хандыр билип алыксаан бөгүнгү аныяк салгалдың ол күжениш-кинин, тура-соруун деткир кижилер мен.

Дайзын дирттип нүгүлдөткеш актыг черге шинитирген хөй-ле кижини Бүрөн ховузунда, Агар-Элезиндерде хөмгенин улус билер. «Контр» дирткеш шаажылаткан Тыва чазактың 7 удуртукчуларын шаажылаан чер Араттың революстуг шериниң боодалга кылып турган чери дээрзин билип алган мен. Ынчалза-даа ол кайдал дээрзин ынчан бичии тургаш орта көрүп албаан мен. Чүгле эрги тыва улуг кара үжүктөр-биле бижип каан: «Тур! Ынаар барба! Өлүм!» деп бижиктиг самбыра сагыжым-да артып калган. Корткан уруглар хоорай уунче угаан-кут чок салчып олурувуста орук төнер деп чок. Чүгле Хадыңныг-Дөргүннүн бөкпек ногаан хадыңнарының баштары ынаар-ла ногаарарып көстүп келген чүве ийин.

Медээлер

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ
БИЛИРИ ЭКИЖЭЭН

Тываның школарының Чаңгыс аай күрүне экзаменнерин (ЧКЭ) дужааганының түңнелдерин Пермьде ону ажылдап кылып, анализтеп турар төп үндүргөш, сан-чуралайларны республиканың Өөредилге яамызынче чоруткан. Майның 29-та республиканың 4793 школа доозукчузу орус дылга экзамен дужааган, оларның 82,7 хуузу мурнунда салдынган сорулганы күүсеткен. Оларның иштинден школачыларның 26,6 хуузу «кончуг эки» болгаш «эки» демдекти алган, ол болза, 1273 доозукчу-дур. Бо чылын тыва школачыларның көргүзүү эрткен чылдан колдуунда 15 хуу бедик болган деп, Тываның өөредилге сайыды Петр Морозов демдеглээн.

Төөгүнүн Чаңгыс аай күрүне экзаменни өөреникчилерин 90 хуузу дужаап алган, оларның иштинде доозукчуларның 39,9 хуузу «кончуг эки» болгаш «эки» демдектерни алган. Биологияга экзаменни дужааганның 90,1 хуузу бердинген даалганы күүсеткен, оларның 38,9 хуузу «5» болгаш «4»-ке бижээн. Тываның школачылары биологияга ЧКЭ-ни бир дугаар дужааган. Географияга ЧКЭ дужааганның 94,8 хуузу салдынган сорулганы күүсеткен, оларның 52,2 хуузу көргүзүглери тергини эки болган.

Тываның өөредилге сайыдының дыңнатканы-биле алырга, химия экзаменинин түңнелдери эрткен чылдан куду болган, дужааган өөреникчилерин 71 хуузу бердинген онаалгаларны күүсеткен, оларның чүгле 21,7 хуузу көргүзүглери эки болган.

Математикага дужааган экзаменнин түңнелдери ам-даа билдинмес.

СЕЛЕСКЕ ООРЛААШ,
ТУТТУРГАН

Республиканың экономиктиг кем-херек үүлгедишкннери-биле демисел чорудар килдизинин болгаш Тыва каайлының ажылдакчылары Кызыл хоорайның автовокзалыга июнь 5-те Россияның Кызыл дептеринде кири бижээн Пржевальскийниң ховар үш селескезин рюкзактарында спиртче суп алгаш, чажыды-биле Тывадан чоруур деп турган үш эр кижини туткан. Контрабандистерниң бирээзи Пермь күрүне университетинин студентизи, өскези Санкт-Петербургтуң өөредилге черинин аспирантызы, үшкүзү Тываның геологу болган. Мындыг селескелер кончуг ховар, ол чүгле Тываның Эрзин кожуунда бар.

Пермь күрүне университетинин чагы-биле селескелерни тудуп алган бис деп, олар өчүп, тайылбырлаан. Бо университеттин проректору Игорь Макарихинниң дыңнатканы-биле алырга, Тываже практика эртирери-биле студентилер чорутпаан болуп турар. Моон алырга, олар боттарының хереглээри-биле бо үүлгедигни кылган.

Контрабандистер херектин бүгү байдалы тодараарыга чедир Кызыл хоорайның иштики херектер эргелелинге турар. Олар кылган үүлгедии дээш торгаадыр. Аңаа немештир Кызыл дептерде кири бижээн ховар дириг хоойлу езугаар эвес амытанны олчалап тыпканы дээш 20 муң хире рубльди немей төлээр.

www.tuvaonline.ru.

2008 чылдың июнь 5-те эрттирген №9-КР/08
АУКЦИОННУҢ ТҮҢНЭЛДЕРИ

Арга-арыгга тараан ыяштарны садар-садып алырының керээзин чарарыга эргени алырының талазы-биле №9-кр/08 аукционга киржиринге чагыларны хүлээп алырының 2008 чылдың июнь 4-те протоколунга үндезилеп база арга-арыг участоктарын хөлезилээр керээзин чарарыга эргени алырының азы Тыва Республиканың Арга-арыг агентилелин 2007 чылдың август 1-де №38 дужаалы-

биле бадылаттыг арга-арыгга тараан ыяштарны садар-садып алырының керээзин чарарыга эргени алырының талазы-биле арга-арыг аукционун эрттиреринин Чурумунга дүүштүр аукционну эгелээринин мурнунда шуптузун күштүг деп санаан 5 бижимел чагыг кирген. Садыглаашкыга киржир күзелдиг аукцион киржикчилеринден оларның баш удур төлөвиринин түнүн төлээнин бадыткап турар

документилерни алган, ол дугайын аукционга киржиринин чагыгларын хүлээп алганының дугайында 2008 чылдың июнь 4-те тургускан протоколунда айткан.

Дараазында аукцион чүүлдеринге (а/ч) аукцион эртпээн деп санаттыг, чүге дээрже чагыглар кириер хуусаа төнгүже аукцион чүүлүнүн бүрүзүгү чүгле чаңгыс чагыг кириринген:

Турар чери			Квартал-дың/үзүп берген кезээниң №	Ыяштың хемчээли (куб)		Аймаа	Шөлү (га)	А/ч эге өрттээ (рубль)
А/ч №	Арга-арыг а/а	Участок-туң арга-арыг а/ч		Иитизи-биле	Оон иштинде тудуг ыяжы			
1	Тес-Хем	Шуурмак	192/4	898,4	647,3	Л,К	4,3	102658,13
2	Шагаан-Арыг	Арыг-Үзүү	100/2	247,9	191,6	Л	2,5	45072,03
3	Шагаан-Арыг	Арыг-Үзүү	105/3	250,6	194,9	Л	2,0	43666,27
4	Чадаана	Чыраа-Бажы	57/19	1223	978	Л	14,3	201383,10
5	Чадаана	Чыраа-Бажы	39/32	112	97	Л	3,0	24963,30

Аукцион чүүлүнүн эге өрттээне ыяштыг черлерни садар-садып алыр керээзлерин он хонук хуусаада (2008 чылдың июнь 16-га чедир) чарып алырын аукционнун дараазында киржикчилеринге саналдаан:

№1 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – хууда сайгарлыкчы Алексей Георгиевич Потылицыгга;

№2 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – хууда сайгарлыкчы Андрей Хураган-оолович Серинге;

№3 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – хууда сайгарлыкчы Урана Спартаковна Чамзыга;

№4 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – «Чыргакы» Көдээ ажыл-агыйның хереглекчилер кооперативинге;

№5 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – «Юрта» Күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезинге саналдаан.

Дараазында аукцион чүүлдеринге (а/ч) аукцион эртпээн деп санаттыг, чүге дээрже чагыглар кириер хуусаа төнгүже чаңгыс-даа чагыг кириринген:

Турар чери			Квартал-дың/үзүп берген кезээниң №	Ыяштың хемчээли (куб)		Аймаа	Шөлү (га)	А/ч эге өрттээ (рубль)
А/ч №	Арга-арыг а/а	Участок-туң арга-арыг а/ч		Иитизи-биле	Оон иштинде тудуг ыяжы			
6	Таңды	Хову-Аксы	191/12	200	169,8	Лц	2,0	33876,79
7	Таңды	Хову-Аксы	191/8	501,2	331,7	Лц	5,0	59073,65

Республиканың прокуратуразында

КЕМ-ХЕРЕК ҮҮЛГЕДИИШКИНИН
ЭВЭЭЖЕДИР

Тыва Республиканың прокуратуразыга эрге-хоойлу камгалаар органнарның удуртукчуларының дццштирцлге (координация) хуралы болуп эрткен, аңаа кем-херек үүлгедишкннерин эвээжедир дугайында шыңгы чугаа болган.

Хөй-ниити черлеринге кем-херек үүлгедишкннеринин өзүл-дезинин чылдагааннары, оларны эвээжедир талазы-биле иштики херектер органнарының ап чорудуп турары хемчеглеринин дугайында илеткелди ТР-ниң ИХЯ-ның хөй-ниитинин айыыл чок чоруунун милициязының начальниги Сергей Затолочный кылган. Бо чылдың эрткен дөрт айында кудумчуга кем-херек үүлгедишкнни эрткен чылдың бо үезинден кызырылган деп илеткелчи демдеглээн. Эрткен чылын бо көргүзүг Тывага эң-не бедик болган. Бо чылын ол сан-чурагай чүгле ийи сан эвээжээн болган. Прокуратура органнары кем-херек үүлгедишкннеринин санын чажырып турганының факт-барымдааларын илереткен, ону илеткелде кирибээн. Ол дугайында республика прокуратуразының килдиз начальниги Владислав Пеняев илеткелдинге айтты, моон сонгаар хөй-ниити черлеринге кем-херек үүлгедишкннерин эвээжедиринче хуралдың киржикчилеринин кичээнгейин угландырган.

Назы четпээннеринин ортузунда кем-херектер үүлгедишкннери-биле демиселди чорудуп турарының дугайында илеткелдерни ТР-ниң ИХЯ-ның назы четпээннер херектеринин талазы-биле салбырын начальниги Оолак Ондар, республика прокуратурунун улуг дузалакчызы Светлана Чернова кылган. Назы четпээннеринин кем-херек үүлгедири эрткен чылга деңнээрге 29,9 хуу кызырылган. Ындыг-даа болза үптээшкин 10 хуу, бажың оорлаары 7 хуу өскөн. Назы четпээннеринин катап кем-херек үүлгедиринин саны 53 хуу, оон иштинде мурнунда судтадып чорааннарың кем-херек үүлгедири 60 хуу өскөн. Судаткан назы четпээннеринин саны 12-ден 19 хуу четкен.

Республиканың прокуратура уруглар дээрже бистиң келир үевис, оларның ортузунда кем-херек үүлгедишкннерин болдурбас дугайында үре-түңнелдиг ажылды эрге-хоойлу камгалаар органнар, өөредилге албан черлери, тус чер

бот-башкарылгазының удуртукчулары, хөй-ниити чорудар хүлээлгелин айткан.

Республикада орук-транспорт озал-ондааның дугайында айтырыгның сайгарылгазы кончуг чидиг болган. Сөөлгү ийи чылда КАИ ажылының дугайында айтырыгны үш катап көдүргөн, ынчалза-даа байдал экиживейн турар. Озал-ондак болганының дугайында ме-дээ дайын болган черде-биле демей болу берген. Эрткен чылын болгаш бо чылын орук-транспорт озал-ондаандан 32 киж амыттынындан чарылган. 2008 чылдың эрткен дөрт айында кижилер хораан 32 орук-транспорт озал-ондаа болган. Бо сан-чуралайлар озал-ондактын чылдагааннарының анализин кылырын, ону эдеринин тодаргай хемчеглерин алырын негеп турар. Бөгүн Тывада 40 муң ажыг машина бар, оон 24 муң Кызылда туруп турар. Эрткен чылын оруктарга эзирик чораан 976 чолаачыны туткан, оларның иштинден чүгле 552 кижинин чолаачылаар эргезин казаан. Бо айтырыгга хамаарыштыр эп-тештирилге судьяларының туружу кандыг болуп турары билдинмес, ынчангаш оларның ажыл-чорудулгазының шынарын хынап көөр даалганы республика прокуратура кожууннар прокурорларынга берген.

Республика прокуратуразының федералдыг хоойлужудулганы канчаар сагып турарын хайгаараар килдизинин начальниги Валентина Бережецкаяның кылган эдеринин илеткелдинде орук-транспорт озал-ондааның болуп турарының чылдаганын чиди-биле шүгүмчүлээн, чүнү кылырын тодараткан. Тываның найысылалында чаңгыс-даа орук негелделерге дүүшпес болганын ында айткан.

ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак хуралдың ажылынга киржип, чүве чугаалаан.

Хуралга чугаалашкан айтырыглар талазы-биле күүседир ужурлуг хемчеглерин айткан доктаалдарны хүлээп алган.

Василий КРИВДИК.

ЧИТКЕНИН БАРЫМДААЛААШ...

Кызылдың №3 ортумак школазының Шолбан Андреевич Манчынның адынга 2006 чылдың июнь 16-да тывыскан Б №4092191 аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Любовь Шагдыровна Ооржактың адынга берген аргыжылга билединин читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyn@tuva.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге—2-03-88, чагаа—2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9600. Чагыг 61. Номерни парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.30.

АГАР САНЫЫС: № 40703810400000010000 БОАО Банк "Тыва-кредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729. Россия Федерациязының Парлаалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шың» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүккөн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.